

„Rossz tettekért büntető ...”
– avagy a szabadságvesztés-büntetés kihívásai*

*„Az egyén közvetlenül felelős saját magatartásáért.
Nem külső körülmények passzív bábja, hanem rendelkezik a
helyes és helytelen közötti választás, és
döntése következményei felismerésének képességével”.*
Miller B. Walter¹

A szabadságvesztés múltja, a szankciós palettán való helykeresése jól mutatja, hogy milyen fejlődési folyamaton megy át egy büntetés, mire megtalálja a megfelelő helyét és szerepét. Kérdés azonban, hogy egy olyan folyamatosan változó társadalmi, gazdasági, jogi környezetben, mint a XX-XXI. század, mely nem csak az ipar, a technológia, de az eszmék és elméletek terén is igen intenzív időszaknak nevezhető, változó súlypontok, lépések és visszalépések mellett, **mennyiben tekinthető állandónak egy évszázadok óta lényegét tekintve változatlan büntetés?**

Az a lüktetés, hullámzó mozgás, mely az emberi jogok biztosítása, a magánszféra feletti hatalom megszerzése érdekében kifejtett aktivitás illetve az azokról való önkéntes lemondás hozadékaként az állampolgárok és az állam közötti határvonal folyamatos változását, elmozdulását hozza, mennyire hat a büntetőhatalmát gyakorló, a szabadságvesztést végrehajtó állam és a szabadságától megfosztott, de emberi jogait megőrizni kívánó elítélt közötti viszonyra? **Hol vannak a határai a büntetésnek, és mi az, amiért felelősséggel tartozik az azt foganatosító hatalom?**

Három, markánsan összefüggő megközelítés vihet közelebb annak megértéséhez, hogy hogyan alakult a szabadságvesztés szabályozása illetve az azt töltő elítélt emberi jogainak megítélése: ez a XX.-XXI század társadalmi, szociológiai, gazdasági viszonyainak változása és ennek lecsapódása a kriminálpolitikai irányokban; a bűnözéssel kapcsolatos konkrét kriminológiai elméletek, illetve – részben ezek függvényében – a normasértő emberrel szembeni attitűd.

Útban a XXI. század rizikótársadalma és az abban imbolygó állampolgár felé

A XX. század második felében, a II. világháborút követő társadalmi, gazdasági, politikai konszolidáció rendeződni látszó, rövid időszaka után jelentős változások kezdődtek mind az amerikai, mind az európai társadalmakban. Ezek a változások azonban nagyon különböző irányúak és erejűek voltak; míg Nyugat-Európában alapvetően a gazdasági kérdések, illetve a lehetséges együttműködési keretek voltak előtérben, addig Kelet-Közép Európában folyamatos, alapvetően politikai feszültségek generáltak újabb és újabb jelentős történéseket; forradalmak (1956, 1968), alulról szerveződő mozgalmak (lengyel Szolidaritás), „testvér”háború (volt Jugoszlávia), a Szovjetunió belüli változások hatásai. Noha a hidegháborús időszakok, az ellenséges retorikák mindezt Európa egészén egy újabb mázzal öntötték le, mégis, az állampolgárok mindennapjai – emberöltői mértékkel – hosszabb időszakokban relatíve

---

* Csemáné Dr. Váradi Erika PhD, LL.M. vezető kutató MFI

¹ Miller, Walter B.: Ideology and Criminal Justice Policy: Some Current Issues. In: Journal of Criminal Law and Criminology 1973/(64) p. 143 Idézi Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés a késő modernitásban. Phd-értekezés. ELTE, Budapest, 2011. 71.o.

változatlan keretek között, és (még ha nem is szeretett, de) ismert érték- és normarendszer mentén zajlottak. Ebbe az életkeret-rendszerbe beletartozott a „jó” és a „rossz” egyértelmű meghatározása csakúgy, mint a mintául szolgáló követhető életstratégiák, viselkedési formák. Ezek közt pedig egyértelmű válaszok voltak a bűnözővé válásra, annak magyarázataira és ezen keresztül a hozzájuk való viszonyra is.

Miközben dübörgött az ipari forradalom, és az emberek egyre jobban és kényelmesebben élhettek, az 1980's évekre már olyan jellemzők materializálódtak a békésebbnek tűnő nyugat-európai országokban (és az USA-ban), amelyek együttesen az ú.n. kockázati vagy **rizikótársadalom** kategóriáját hozták létre. Ulrich Beck ezzel a címmel adta ki 1986-ban munkáját², amely azt az életérzést fogalmazta meg, ami ebben az időszakban már kézzelfoghatóan jellemezte a nyugati társadalom emberét.

Az egyén körüli gyorsan változó világ szinte minden területen felrúgta az addigi biztos fogalmi és viszonyulási kereteket: az életszínvonal általános növekedésével ugyan nem csökkent az egyes társadalmi rétegek közötti különbség, azonban az eltérések átveddtek más szintekre, és elsősorban az egyéni életutak igen nagy szórásában öltöttek testet; a sikerességet még tovább árnyalta az iskolázottság, a településtípus, vagy az új munkaerőpiac. Ezek a hatások **szétfeszítették a korábbi osztály- vagy rétegalapú társadalmi identitás-kultúrát**. Az emberek kikerültek hagyományos kötődési rendszerükből, azok a normák, szokások, problémakezelő technikák és értékek, amelyek eddig az adott közösségben (pl.: gyári munkások) meghatározó és biztos viszonyulási pontok voltak, a kötelekkel együtt elvesztették erejüket is. Olyan új életstílusok, együttélési formák, kultúrák, nemi szerepek, stb. jöttek létre, amelyek addig elképzelhetetlenek voltak.

Mindez az **egyén individualizációjához**³ vezetett, hisz az ipari társadalmak őt tették meg a társadalom egyetlen „reproduktív egységének”⁴; s noha a változások tömeges jellegének, valamint a társadalom széles körét sújtó gazdasági-környezeti problémáknak (pl.: munkanélküliség, bányászat, nehézipar nehézségei, nagyvállalatok környezetszennyező beruházásai) köszönhetően sok millióan tapasztalták meg ugyanazt Európában, kétségeikkel és kételyeikkel – a korábbi közösségi formák hiányában – egyedül kellett szembesülniük; olyan személyes sorsként (sorscsapásként), amelyet a saját négy faluk mögé rejtettek⁵. Sőt, a munkanélküliséget kiváltó külső körülmények a munkahely elvesztésének megélésével gyakran egyéni hibává illetve személyes kudarcá transzformálódnak. A megnövekedett jövedelemmel, oktatással, fogyasztással vagy épp a mobilitással leírható fogyasztói stílus-típusba tartozás egyben nem adta meg egy másik közösséghez kapcsolódás lehetőségét. **“(a)z emberek a történelmi hagyomány megtörésével kikerültek hagyományos kötődéseikből, gondoskodási viszonyaikból, s kizárólag magukra, valamint saját egyéni (munkaerőpiaci) sorsukra kell hagyatkozniuk**⁶. Pedig az 1980-s évekre negatív felvonóhatás volt a jellemző, amely a tömeges munkanélküliség miatt a társadalmi különbségek jelentős erősödését hozta, amit azonban a társadalom – individualizáltsága okán – képes volt elrejteni. **„A szükséglet hierarchikus, a szmog demokratikus”**⁷ – utalt a szerző arra, hogy a rizikótársadalom által

² Beck, Ulrich: Risikogesellschaft. edition shurkamp, Frankfurt a.M., 1986.

³ A fogalom részletesebb elemzésére lásd még: Beck, Ulrich - Elisabeth Beck-Gernsheim: Nicht Autonomie, sondern Bastelbiographie. Anmerkungen zur Individualisierungsdiskussion am Beispiel des Aufsatzes von Günter Burkart. In: Zeitschrift für Soziologie 1993/(22) 3. S. 178-187

⁴ „... die den einzelnen zur alleinigen „Reproduktionseinheit des Sozialen“ machten” In: Beck: i.m. 119. o.

⁵ „... müssten diese individuell aushalten – als persönliches Schicksal, das sie „hinter den eigenen vier Wänden“ versteckten.” In: Beck: i.m. S. 148

⁶ Beck gondolatait idézi Kapitány Balázs: A rizikótársadalom másfél évtizede. In: Szociológiai Szemle 2002/1. 123-133.

⁷ „Not ist hierarchisch, Smog ist demokratisch.“ In: Beck: i.m. S. 48

generált negatív hatások, mint pl.: a környezetszennyezés - mindenkit egyformán sújtottak, míg az iparosodást kísérő hátrányok elsősorban a kiszolgáltatottabb rétegekben váltak kézzelfoghatóvá.

Beck szerint a folyamatok hátterében nem önmagában a kapitalista rendszer, hanem a modern ipari társadalom, az azt mozgató, önkényes és öncélúvá váló technikai-gazdasági fejlődés áll. Ez ugyanis két formában is kiemelkedő kockázatot jelent az egyénre: az iparosodással együttjáró mellékhatások (pl.: környezetszennyezés, ipari katasztrófák, energia-tartalékok felélése) valamint a modernizáció önvészélyeztető irányai miatt (pl.: klónozás – genetikai veszélyek, atomtechnika - radioaktív sugárzás). Maga az elnevezés – rizikótársadalom – is éppen ezen, az ipari fejlődéssel együttjáró kockázatokról kapta a nevét, amelyek - társadalmi helyzetétől függetlenül – minden állampolgárt egyformán sújtanak, miközben sokszor láthatatlanok, s általában felelős nélküliek.

Ebben az individualizálódott új világban az *egyén* elveszetté vált, kapaszkodók, stabil érték- és viszonyítási keretek nélkül, *szembetalálva magát saját bizonytalanságának labirintusával* („Labyrinth der Selbstverunsicherung“), miközben egyre inkább rákényszerült (volna) saját életének önálló és határozott irányítására, életesélyei felismerésével és kihasználásával, az egyéni léttel járó kockázatokkal való megbirkózással.

Ezekkel a hatásokkal – bár időben később, azonban sokkal nyersebben – Kelet-Közép-Európa állampolgárainak is szembesülniük kellett. A szovjet/országi érdekkörből való kikerülés, a határok megnyitása, a két Németország egyesülése – mely „véget vetett a német állam 45 éves megosztottságának, szimbolikusan pedig a hidegháborút is lezárta”⁸ – örömteli pillanatai után hamar visszazuhantak a valóságba. (Például hazánkban az óhajtott szabadság elnyerését mély gazdasági válság követte, csökkent az életszínvonal, nőtték a társadalmi különbségek, megjelent a munkanélküliség és a hajléktalanság, amely problémákkal korábban ilyen „nyers formában” nem lehetett találkozni. (1993 elejére a nyilvántartott munkanélküliek száma 700.000 fő körül mozgott.)⁹ A rendszerváltozást a lakosság többsége (80%) gazdasági veszteségként érte meg¹⁰, 77%-uk úgy gondolta, hogy az új rendszer rosszabb (26%: sokkal rosszabb), mint a korábbi volt¹¹.) Ezek az anómikus állapotok érték- és normavesztést, csalódottságot, keserűséget, bizonytalanságot keltettek az állampolgárok többségében; különösen jól manifesztálódott ez az *igazságszolgáltatásba vetett bizalom drasztikus csökkenésében*.

⁸ Tarján M. Tamás: 1990. október 3. Németország újraegyesítése. In: RUBICONline (2020.05.01.) Online: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1990_oktober_3_nemetorszag_ujraegyesitese/

⁹ Ezzel egyébként Magyarország európai csúcstét ért el. Csehné dr. Papp Imola: Foglalkoztatáspolitikai. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. (2020.05.01.) Online: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_foglalkoztataspolitika/ch04.html

¹⁰ A Szonda-Ipsos vizsgálata alapján – a lakosság 80 százaléka úgy érzi, hogy anyagi helyzete rosszabb, mint egy évvel ezelőtt volt, s csak öt százalék számolt be javulásról. In: Kolosi Tamás–Róbert Péter: A rendszerváltás társadalmi hatásai. In: Andorka Rudolf - Kolosi Tamás - Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 1992. TÁRKI, Budapest, 1992. (37–74.) 37.o.

¹¹ „... regionális szinten a legpesszimistább álláspont volt a magyar. A *rendszerváltásban való csalódottság legfontosabb magyarázata egyrészt a megváltozott jövedelemszint, másrészt az életkörülmények romlása. Ebben az infláció, a jövedelemcsökkenés, a lakások tulajdonviszonyaiban és az egészségügyben végbement strukturális változások játszottak szerepet. A magyar társadalomnak a rendszerváltásról alkotott negatív megítélése tehát elsősorban a növekvő munkanélküliségből és a megnehezült társadalmi mobilitásból, a társadalmi különbségek növekedéséből, valamint a szociális biztonság csökkenéséből fakad.*” In: Bíró-Nagy András: Rendszerváltás, demokrácia és a magyar társadalom. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest, 2016. 19-20.o.

A XX. századvég emberét ebben a helyzetben érte az **informatikai forradalom**. Az az informatikai forradalom, amely közvetlenül és közvetett módon jelentősen erősítette a már egyébként is kialakult állampolgári bizonytalanságát, elveszettség- és félelem-érzetet. A globalizáció, azaz a kölcsönös függőségi viszonyokat teremtő, összetett társadalmi és gazdasági folyamat – kultúrára, gazdaságra, társadalomra illetve politikára kifejtett – hatását tovább fokozta a digitalizáció. Az ipar 4.0¹² életre hívta a társadalom 5.0-át. Azt az információs társadalmat¹³, amely sajátosságai miatt komoly rizikót jelent a leszakadók, így különösen a nők, idősek és fiatalok, hátrányos helyzetűek vonatkozásában. Ők, illetve a folyamatokból (akár önként) kimaradók alkotják a 4. világot. „A társadalom új logikai szervezőelve a hálózati szerveződés: aki benne van a hálózatban, az létezik, aki pedig nincs benne, az nem.”¹⁴ A digitálisan kirekesztettek köre abban a közegben, ahol az információ birtoklására illetve előállítására való képesség adja a hatalom alapját, kevés lehetőséget rejt.

Az információs társadalom hatásai az USA-ban épp úgy jelen vannak, mint az európai országokban: a globalizált hálózati gazdaság, a tudás ideiglenessége, a munkaerőpiaci¹⁵ változások gyorsasága, a digitális kompetenciák előtérbe kerülése, a tervezhetőség és az előreláthatóság csökkenése, a már minden szinten megjelenő, és sokszor felnagyított és az állampolgárok „arcába tolt” társadalmi egyenlőtlenségek megélése, az információs és kommunikációs technológiák mindenhatósága, a hálózat és az egyén szembenállása¹⁶.

Mindez generációhoz¹⁷ tartozástól függetlenül olyan társadalmi bizonytalanságot szül, mely a **szorongás**, a **magányosság**¹⁸ eddig nem tapasztalt növekedését idézi elő – amelyet a digitalizációval járó új bűnözési formák csak tovább fokoznak. Már nem védett az egyén, ha nem megy ki éjszaka szórakozni, ha körültekintő kapcsolatait illetően, ha megfelelően zárja értékeit. **A bűnözés a szobájába**, a mindennapi (virtuális) életterébe **jön**, s még nem tudva e platform csapdahelyzeteit, védtelenné válik a számítógépes csalások, kiberzaklatások, bankkártya visszaélések, és egyéb, korábban nem ismert bűnözési formákkal szemben.

A XX. század vége, a XXI. század elején tehát több, egymást generáló hatású folyamat is lezajlott (illetve zajlik ma is), amelyek – bár különböző időpontban és hatással, de – a világon mindenhová eljutottak. Közös jellemzőjük, hogy határokon átívelő módon nagymértékben **fokozták** a bizonytalanságot és a **bűnözéstől való félelmet**. A bizonytalanságot, hiszen minden igaz – és mindennek az ellenkezője is. A szemüveg, amin keresztül a korszak embere a világot látta – és látja – a **média és az internet**.

---

¹² Smit, Jan - Stephan Kreutzer - Carolin Moeller - Malin Carlberg: Industry 4.0 Directorate General for Internal Policies. Policy Department A: Economic And Scientific Policy. European Union, Brussels, 2016.

¹³ Az információs társadalom modelljeihez lásd: Pintér Róbert: A magyar információs társadalom fejlődése és fejlettsége a fejlesztők szempontjából. PhD-értekezés. ELTE, Budapest, 2004. 32-50.o.

¹⁴ Pintér Róbert: Úton az információs társadalom megismerése felé. In: Pintér Tibor (szerk.): Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007. 25.o.

¹⁵ Turzó Árpád Pál: A ma ismert világot totálisan elsöpri a negyedik ipari forradalom. In: Portfólió 2016. szeptember 20. (2020.04.23.) Online: <http://www.portfolio.hu/vallalatok/it/a-ma-ismert-vilagot-totalisan-elsopri-a-negyedik-ipari-forradalom.237125.html>

¹⁶ „Net” vs. „Self”

¹⁷ A probléma – más súlypontok mentén, de – jelen van a fiatalabb korosztályoknál is, annak ellenére, hogy ez a közeg számukra ismerős. („They are growing up in a world where there are 5.1 billion Google searches per day, 4 billion YouTube views, over one billion active Facebook accounts and over one million applications in the iTunes App Store.” In: McCrindle, Mark: The ABC of XYZ. Understanding the global generations. McCrindle Research Pty Ltd, Bella Vista, 2014. pp. 15-16)

¹⁸ Európában a lakosság 30%-a számolt be szorongásról, 40%-uk magányról egy nemzetközi felmérés eredményeként. 3457A 7-14 éves gyerekek között a depressziós tünetek mutatók aránya hazánkban is magas: 34,4%. In: Elekes Zsuzsanna (szerk.): Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények. BCE, Budapest, 2016.

Az 1900-as évek közepétől egyre elfogadottabb lett az a megállapítás, hogy a média a „negyedik hatalmi ág” a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom mellett. De már itt az ötödik hatalmi ág is, a „szóbeszéd hatalma” (vagy a „Word of Mouth” (WOM)) – azaz maga az aktív (médiatársadalom, mely saját eszközrendszerével (pl.: blogok, chatelés, fórumok) valósítja meg a társadalmi részvételt.¹⁹ Ennek számtalan veszélye van (pl.: az ellenőrizhetőség, a garanciális elemek hiátusa, illetve nem megfelelő volta), és óriási a **hitelességi deficitje**²⁰ és a **torzító hatása** is, azonban ezen a szemüvegen keresztül szemlélve a külvilágot, különösen a bűnözést, **az egyén szigorúbb büntetéseket, határozottabb fellépést követel.**

Bűnözés-megközelítések – a felelősség-megosztástól a hibáztatásig

A bűnözéstől való félelem alakulása, a bűnözés – és nem kevésbé a „rossz tetteket elkövető” személy – megítélésének változása jelentősen befolyásolta az országokban uralkodó kriminálpolitikai irányokat és súlypontokat, s ezen keresztül nem utolsósorban a **„szankciós zárókő”²¹ helyét és szerepét a rendszerben.** Ezen egymást erősítő, egymásra ható folyamatok középpontjában pedig ott áll az elkövető.

Az 1960-as évekig a társadalom egyértelmű válaszokat kapott a bűnelkövetésre, amennyiben a különféle elméletek az egyénen belüli vagy kívüli okokra vezették vissza azt. Ezek szerint nem kizárólagosan az elkövető tehetett arról, hogy „bűnözővé” lett, hiszen abban a társadalomnak, a gazdaságnak, a szűkebb-tágabb közösségnek – sőt, akár a genetikai, biológiai, stb. adottságoknak is – komoly szerepe volt. A felelősség tehát megoszlott. **„Ez a bűnözés ’nem hibáztató’ megközelítése tette lehetővé, hogy a bűnözéssel kapcsolatos felelősség ’szétterítődjék’ a társadalomban, és olyan kollektív felelősséggé váljak, amely megoldására az állam szakembereket alkalmazzon.”²²**

A XX. század második felében azonban ez a szemléletmód folyamatosan változott, **egyre nagyobb szerepet szánva az egyéni felelősségnek** és a hozzá kapcsolódó döntésnek. Ez leghamarabb és legmarkánsabban az USA-ban jelent meg.

Már a 70-es évektől teret nyertek azok a neokonzervatív elméletek, amelyek részben kiemelték a morális felelősség szerepét, részben kritizálták azt a - jóléti szolgáltatásokat illetve pozitív diszkriminációt alkalmazó - rendszert, amely ekkor jellemezte az országot. Ezt tették felelőssé a bűnözés szempontjából felülreprezentált ún. ’underclass’ létrejöttéért; **„az azelőtt keményen dolgozó amerikaiakból sokakat parazitává változtatott ez a megközelítésmód”²³.** A társadalmi folyamatok középpontjába a döntéseit szabadon meghozni képes, aktív, de a morális értékeknek megfelelően cselekvő ember került, aki tud és akar is felelősséget vállalni az életéért, saját cselekedeteiért. Az eddigi hatásokat pedig pont ezzel ellentétesként definiálták. **„A mai**

¹⁹ Törőcsik Attila: Az Ötödik. In: Közép-Európai Civil Kutató Intézet. Médiaműhely (2014.05.01.) Online: <http://www.civilkutato.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=23>

²⁰ A Thomas-tétel, a Napirend-meghatározó hatás és az Elhallgatási spirál elméletéről lásd részletesebben: Csemáné Várad Erika: Média-értés. Digitális Közösségi Program. Türr István Képző és Kutató Intézet-Miskolci Egyetem, Miskolc, 2015.

²¹ Szabó András a büntetőjogot a jogrendszer szankciós zárókövének tekintette, melynek célja a jogi normák épségének garantálása, fenntartása. (Szabó András: Megelőzés és arányos büntetés. Megjegyzések a büntetéstani újabb fejleményeihez Európában és az Egyesült Államokban. In: Magyar Jog, 1993/11. 879–911.o.) E gondolat alapján a szabadságvesztés a büntetőjog szankciós záróköve, amely nem csak ultima ratio jelleggel bír, de számos esetben biztosítja más szankciók (így pl.: a pénzbüntetés, közérdekű munka) végrehajtását.

²² Kerecsi Klárát idézi Borbíró: i.m. 68.o.

²³ Ehrenreich Barbara: Az új jobboldal támadása az állami jóléti politika ellen. In: Bujalos István - Nyilas Mihály (szerk.): Az új jobboldal és a jóléti állam. Hirscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2002. 327-353.o. Idézi Borbíró: i.m. 70.o.

szegénység legnagyobb oka” – írja Mead – „egyszerűen az, hogy az elmúlt évtizedek esélyegyenlőségi próbálkozásai sok feketét és hispanót nem tudtak meggyőzni arról, hogy megéri dolgozni”²⁴.

Nem csak jobb-, de baloldaltól is számtalan kritika érte a korábbi „megértő”, a bűnözésért való felelősséget megosztó rendszert. Noha az új baloldali realizmus számtalan ponton eltért a jobboldali kriminológiai megközelítésekétől, abban egyetértett velük, hogy ez nem jelentheti az elkövető felmentését, a bűnelkövetés elfogadását. Megközelítésük szerint a bűnözés nem más, mint a társadalmi igazságtalanság által generált, deprivációra adott „önző válasz”.²⁵ A bűnözés azonban erre figyelemmel sem igazolható, hiszen az alsóbb társadalmi rétegek által felülreprezentált elkövetők tipikusan épp e paraméterekkel leírható, a társadalmi igazságtalanságok által hasonlóan sújtott áldozati körrel szemben lépnek föl.

Tény: az információs robbanás tovább növelte az állampolgárok bizonytalanságát és az eddigi intézményekkel szembeni ambivalenciáját; hiszen mindaz, ami eddig egyfajta kiindulási pontként szolgált a mindennapi döntések során, ami biztos orientációs pontként működött – legyen szó a családról, az iskoláról, az újságok, a rádió, a televízió hírovatairól, a kormány, az igazságszolgáltatás, ... tevékenységéről –, elvesztette ezt a szerepét; a bizalmatlansági vákuum mindenhová befészkelte magát, hiszen az előbb említett mediációs transzferek sokszor ellentétes tartalmat közvetítettek. A társadalmat ért változások – különösen a bűnalkalmak bővülése, az egyre fiatalabb korosztályok belépése, a karrierbűnözés erősödése – pedig kételyt ébresztettek bennük, hogy a társadalmi kontroll eddig bevált eszközeivel lehetséges-e eredménnyel fellépni a normasértőkkel szemben? Sőt, kell-e figyelemmel egyéni problémáikra, életútjukra, nehézségeikre? *„Hirtelen kétségessé vált,”* – írja Borbíró Andrea²⁶ – *„hogyan a társadalomjobbító törekvések, a deviancia forrásaira és tüneteire fordított roppant korrekciós erőfeszítések valóban alkalmasak a bűnözési probléma mérséklésére.”*

A felelősség-vállalástól a felelősség-vállalásig (avagy vissza a kezdetekhez)

Ez a kritikai megközelítés erősödött, immár olyan új szereplők bevonásával, mint a közösség, amelynek eredményeként lehetővé vált a bűnözés illetve az ezzel összefüggésbe hozható társadalmi problémák keletkezését, kezelését új szempontok szerint meghatározni. A XX.-XXI. század fordulópontjára az *egyéni felelősség kérdése*, illetőleg a társadalom felelősségének problematikái még erőteljesebben jelentek meg. Több olyan felvetéssel is találkozni, amely a *„bűnözőre, mint kizsákmányolóra és élősködőre tekint... mivel a bűnelkövető személyesen felelős a tetteiért, ezért többé már nem kezeljük (treatment), hanem büntetjük.”*²⁷ Az elkövetői személyes felelősségvállalás kérdése, immár több száz évvel a klasszikus irányzat és a modern büntetőjog megszületése után, újra előtérbe került.

Bár az európai országokban, kivéve Nagy-Britanniát, ilyen mértékben a neo-konzervatívizmus előretörése nem volt tetten érhető, azonban a késő modernitásban a moralizálás erősödése mellett a *szigorodó kriminálpolitika* is megfigyelhető.

²⁴ „The greatest cause of today's poverty may simply be that the attempts in recent decades to equalize opportunity have failed to persuade many blacks and Hispanics that it is worth working.” Mead, Lawrence M.: The New Politics of the New Poverty. In: The Public Interest, 1991/103. 6.o.

²⁵ Young-ot és Lea-t (1984) idézi Borbíró Andrea: i.m. 74.o.

²⁶ Borbíró Andrea: i.m. 41.o.

²⁷ Tham-ot (2005) idézi Borbíró Andrea: i.m. 77.o.

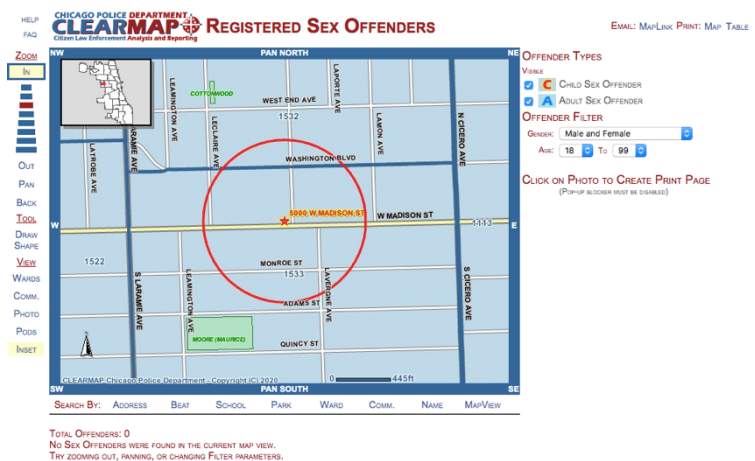
A XXI. századra a **közbiztonság és a bűnözés kérdése erőteljesen átpolitizálódott** és ennyiben az államok nem csak a bűnözési kontrolljuk megerősödésére, hanem a potenciális szavazók közbiztonság megteremtésén keresztül történő megnyerésére is törekedtek.

A lakosság vonatkozásában a **bűnözéstől való félelem erőssége** különböző kutatásokkal mérhető. Tény azonban, hogy ez az érzet tipikusan *nem* az adott társadalom bűnügyi statisztikájától, illetve *a valós bűnözési helyzetétől függ*, ahogy arra mind amerikai, mind európai példák sokasága hozható. Így például Nagy-Britanniában, mikor csaknem 40%-kal csökkent az ismertté vált bűncselekmények száma, ezt a lakosság 4/5-e egyáltalán nem észlelte; sőt, például Németországban hasonló csökkenés mellett kimondottan annak emelkedését érzékelték!²⁸

Erre a helyzetre reagálásként az államok tipikusan egyre erőteljesebb, a büntetést markánsabban támogató vagy zászlóra emelő kriminálpolitikai válaszokat adtak, „(A) **bűnözési félelem kriminálpolitikai felértékelődése így valóban könnyen idézheti elő a 'katasztrófa-narratívában' jelzett kriminálpolitikai torzulásokat, mindenekelőtt a punitív populizmus térhódítását.**”²⁹ Az elmúlt évtizedek - például német, olasz és francia - választási időszakai azt mutatták, hogy „a közbiztonsági helyzet dramatizálása és a bűnözési félelem gerjesztése” folyamatosan kíséri ezen terminusokat, így a **közbiztonság kérdése** a mindennapokban is az állampolgárok **kiemelkedően** fontos szempontjává válik, amelynek **megoldását alapvetően az állami büntetőhatalmat gyakorlóktól várják és ennek érdekében hajlandók egyre szélesebb körben lemondani magánéletük védelméről, emberi jogaik bizonyos köréről** (így például bizva a technikai kontroll erősödésének preventív hatásában, hozzájárulnak mozgásterük mind erőteljesebb ellenőrzéséhez, kamerarendszerek telepítése vagy mobiltelefonos applikációk bevezetése révén).

Mindez azt jelentette, hogy a magánbiztonsági cégek bevétele, például 2010-re az Európa Tanács jelentése szerint elérte a 202 milliárd dollárt. Minthogy az állam a bűnmegelőzés felelősségét sem nem képes, sem nem akarja egyedül felvállalni, ezért a magánszektor egyre erőteljesebben kapcsolódik be a folyamatba; ez azonban azt is jelenti, hogy bár az ügynevezett szituációs megelőzés egyre több formája jelenik meg a gyakorlatban, **a kivívott állampolgári/emberi jogokról való lemondás egyre szélesebb területeket érint.**

Új irányként rögzíthető az ügynevezett **kockázatkezelési kényszer eszkalálódása**, amely részben a **büntetések korábbi szigorítását generálja**, részben pedig az ügynevezett **veszélyorientált kockázatmenedzselési eszközök terjedéséhez** vezet. Így az emberek betekintést engednek saját lakásukba, életterükbe, munkahelyükre csakúgy, mint ahogy a közösség közbiztonsághoz fűződő jogos érdekének kihangsúlyozása mellett erőteljesen csökkentik a kockázati szempontból veszélyesnek ítélt emberek egyéni jogait. Erre jó példa az az interneten

1. ábra szexuális elkövetők nyilvántartó rendszere Forrás: Chicago Police Department – Sex Offender Database (2020.05.01.) Online: <https://home.chicagopolice.org/services/sex-offender-database-search/>

²⁸ Borbíró Andrea: i.m. 84.o.

²⁹ Borbíró Andrea: i.m. 88.o.

elérhető nyilvántartó rendszer³⁰, amely nyilvánossá teszi például a szexuális bűncselekményt korábban elkövető személyek városon belüli lakcímét és bizonyos adatait.

Punitivitás - a börtönfalakon kívül?

Önmagában a kriminálpolitikai megközelítések preventív vagy represszív jellege nem jelenthet semmilyen értékítéletet; sőt, a politikai jobb- vagy baloldalisággal sem igazán azonosítható. Míg ugyanis a XX. század második felében a jobboldal elsősorban a preventív kriminálpolitika megállapításait osztotta, ez a XXI. századra jelentősen átalakult. A változások mögött a közbiztonság politikai témává emelkedése és ezzel részben összefüggésben az elképzelt állampolgári (potenciális választói) igények játszottak szerepet. E tekintetben hazánk is jól példázta a szakpolitika esetleges aktuálpolitika alá rendeződését. Kerezi Klára munkájában számtalan példával alátámasztva mutatta be, hogy míg a rendszerváltozást követően a kormányváltásokkal együtt változott és hangsúlyozódott át a kriminálpolitika, addig a 2002-2010 közötti időszakban a balliberális kormány jelentősen változtatott kriminálpolitikai meggyőződésén az ellenzéki pártok e téren mutatott aktivitásának és a közvélemény érdeklődésének hatására³¹ (*Draskovics Tibor: „ha maradunk a szlogenél, hogy "három csapás", akkor úgy gondolom, a jelenlegi helyzetben nem három, hanem legalább tizenhárom csapásra van szükség.”*³²).

Míg a preventív stratégia megelőzési oldalról közelíti meg a büntető-igazságszolgáltatás kérdését, addig a teret nyert represszív stratégia elsősorban az állami büntetőigény érvényesíthetőségének minél szélesebb körét építi ki úgy, hogy ebben a folyamatban aktivizálja a kollektív önvédelem³³ társadalmi, egyéni illetve közösségi formáit is, és a biztonságpiac szereplőit. **„Az emberi jogok túlhajtását rója fel a büntetőeljárás jognak és sürgeti azok mind erőteljesebb korlátozását. A jog csak a törvénytisztelő állampolgárnak jár.”** – idézi a stratégia üzeneteit Finszter Géza.³⁴

³⁰ Lásd erre például a Chicago Police Department – Sex Offender Database (2020.05.01.) Online: <https://home.chicagopolice.org/services/sex-offender-database-search/>

³¹ Így 1990-1994 konzervatív kormányzás, liberális kriminálpolitika; 1994-1998 szocialista-liberális kormányzás, sodródó kriminálpolitika; 1998-2002 jobbközép kormányzás, keményvonalas kriminálpolitika; 2002-2006 szocialista-liberális kormányzás, kettős nyomtávú kriminálpolitika; 2006-2010 szocialista-liberális kormányzás, társadalmi igazságosság MAJD szigorítás („fény és árnyék”) Lásd erről részletesebben: Kerezi Klára: Kriminálpolitikai törekvések és reformok. In: A rendszerváltás húsz éve: állam, jog, társadalom. In: Jogtörténeti Szemle, 2010/2. 57-60. o. Oka: az akkori ellenzék rendszeresen szót emelt a rossz közbiztonsági helyzet miatt, amire a kormány egyre határozottabb választ kívánt adni. (Így fordult elő, hogy míg az ellenzék a három csapás bevezetésének szükségességét bizonygatta, addig Draskovics Tibor már 13 csapásról beszélt.)

³² In: Jegyzőkönyv az Országgyűlés Honvédelmi és rendészeti bizottságának 2009. április 15-én, szerdán, 9 órakor az Országház földszint 93. számú tanácstermében megtartott üléséről. HRB 6/2009. (HRB 1-89/2006-2010.) (2020.05.06.) Online: <https://www.parlament.hu/biz38/bizjvk38/HOB/0904151.htm> Lásd erről még: Csemáné Dr. Váradi Erika: A Janus-arcú kriminálpolitika – avagy a fiatalkori bűnözéssel szembeni fellépés aktuális kérdései. In: Stipta István (szerk.): Collegium Doctorum Konferencia. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012. 2-3.o.

³³ Kollektív önvédelem vs. elkövetői személyiségi jogok: a korábban a büntetését már letöltő személy adatai, kriminális karrierje, veszélyességi foka, fotója, sőt, a lakcíme is (térképpel együtt) nyilvánosan elérhető. In: New York State Division of Criminal Justice Services (2020.05.01.) Online: <https://www.criminaljustice.ny.gov/SomsSUBDirectory/offenderDetails.jsp?offenderid=31788&lang=EN>

³⁴ Finszter Géza: A bűnmegelőzés hivatalai. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Határőrség szerepe a bűnmegelőzésben” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2003. 39.o.

Ezen irányokra számos nyugat-európai országban találhatunk példát. Így Franciaországban

Offender Details

Anyone who uses this information to injure, harass or commit a criminal act against any person may be subject to criminal prosecution.

Domiciled

Offender Id	31788	Race	Black
Last Name	BLACK	Ethnicity	Not Hispanic
First Name	ARTHUR	Height	5' 08"
Middle Name		Weight	185
DOB	Aug. 29, 1964	Hair	Black
Sex	Male	Eyes	Brown
Risk Level	3	Corr. Lens	
Designation	Sexually Violent Offender	Photo Date	July 17, 2019

More Photos

Current Addresses

Type	RES (Primary)
County	Albany
Address	313 LIVINGSTON AVE ALBANY, New York 12206

Close Map

2. ábra New York State Division of Criminal Justice Services *Forrás:* <https://www.criminaljustice.ny.gov/SomsSUBDirectory/offenderDetails.jsp?offenderid=31788&lang=EN>

egyéni felelősség fontosságát és azt, hogy **az elkövetőt védő büntetőjogi garanciák helyett a sértettekre kell koncentrálni.** „Erős és méltányos társadalmat kell építeni....., amely erőt képes felmutatni a jogsértőkkel szemben és méltányos a leszakadók, a szegények, az elesettek támogatásában.”³⁵

A preventív és represszív kriminálpolitika tehát nem illeszthető egyetlen politikai oldalhoz, hisz elemeit, bár különböző mértékben és időszakokban, de mindkettő használja. Ugyanakkor „nem igaz az sem, hogy az egyik tudományosan megalapozott, az alkotmányosság eszményének megfelelő és humanista elköteleződésű, a másik pedig voluntarista, elméletet tagadó, populista, diktatórikus és embertelen.” – húzza alá Finszter Géza.³⁶

Az a szerep, amelyet a XXI. század sok országában a szabadságvesztésnek szánunk, igen éles ellentétben áll annak kezdeti jellemzőivel. Az első hazai intézményekkel összefüggésben fellelhető elnevezések – „jobbító”, „megjobbító”, „jobbulásra rendelt”, „javító”, „királyi javító” – a büntetési nem egy teljesen más előjelű funkciójára utalnak³⁷.

Tény ugyanakkor, hogy a javítás kifejezés 1803-ig a gyógyítással volt azonosítható és ebben az értelemben először Sándor István használta – írja Mezei Barna.³⁸ A 'mindennapi' reformkori szóhasználatba ez a tartalom nehezen ment át, azonban a szakmai nyelvben mégis teret vívott ki magának, épp a szabadság-elvonással, mint korrekciós vagy a nevelésre/javításra lehetőséget biztosító jogkövetkezménnyel összefüggésben.³⁹

³⁵ Finszter Géza: i.m. 41-42.o.

³⁶ Finszter Géza: i.m. 40.o.

³⁷ A szabadságvesztés, mint büntetés, először az 1723. évi XXII-es törvénycikkben, a Corpus Juris Hungariciben jelent meg a vérfertőzés büntetével összefüggésben.

³⁸ Mezei Barna: A börtönügy a 17-19. században. A börtön európai útja. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. 365.o.

³⁹ Ez különösen fontos üzenet, ha figyelembe vesszük, hogy az első ilyen jellegű intézmény 1785-ben Szempcen jött létre (amelyet később II. József császár helyeztetett át előbb Tarlóra, majd Szegedre). Mezei Barna: i.m. 364.o.

Noha a szabadságvesztés kezdeti elnevezéseinek leginkább a 3R – azaz a **reintegráció, reszocializáció és rehabilitáció** – célja felel meg, ez az állampolgárok oldaláról, mint elvárás, háttérbe szorulni látszik.

*„És meg vagyok rémülve attól, hogy mit fogok találni, ami benne van az elmémben,
És többé már nem tudok lélegezni, És már nem látok a sötétben,
De érzem a szívemet, Ahogy a csontjaimban ugrál.”⁴⁰*

Az idézet jól szimbolizálja azt az állandó félelmet és szorongást, mely a XXI. század emberét a korábnál erőteljesebben jellemzi. E szorongásból eredő biztonság utáni vágy egyre erőteljesebben jelent meg, s kriminálpolitikai döntéseken keresztül **lecsapódott a legszigorúbb szankció, a szabadságvesztés-büntetés alkalmazhatósága, célja, funkciója vonatkozásában is.**

Az 1980-as évektől az úgynevezett semlegesítési megközelítés az újabb bűncselekmény elkövetésére való, **büntető-igazságszolgáltatáson belüli képtelenné tétel** célozta meg. Ennek legegyszerűbb eszköze a szabadágelvonás vagy az olyan szigorú bünteteskiszabási eljárások beiktatása volt, mint az ú.n. „három csapás” törvények ("3 Strikes" Laws). E megközelítésmódok fontos eleme az áldozat azon tudáshoz való joga, hogy biztonságban érezhesse magát, hiszen az elkövető hosszú időtartamra „kivonódik” a társadalomból.

Tény: ez a fajta **izoláció** tulajdonképpen **„elsődleges célja tehát az elkövető biztonságos tárolása a társadalomtól távol... a semlegesítés nem akarja megváltoztatni az elkövetőt, sem annak valószínűségét, hogy bűncselekményt követ el, ehelyett egyszerűen a bűncselekmény elkövetésének lehetőségét akarja szűkíteni”**.⁴¹

Mindez részben a kockázati szempontoknak a bünteteskiszabás körébe történő beemeléséhez, másrészt az aránytalanul szigorúnak tűnő büntetések kiszabásához vezetett. Az USA Legfelsőbb Bírósága egy konkrét ügy kapcsán azt mondta ki, hogy **„(M)ert nem azért büntetjük, ami látszólag egy jelentéktelen bűncselekménynek tűnik, tudniillik, hogy videókazettát lopott. Azért büntetjük, mert nem tanulta meg a leckét korábbi eseteiből.”**⁴² Ez a megközelítés a szabadságvesztére ítélték számának igen drasztikus megemelkedéséhez vezetett.

Bár Európában ebben a formában ez az irány markánsan nem jelent meg, számtalan példát találhatunk arra, hogy a **szabadágelvonásra preventív célokból** került sor.⁴³

Így például **Svájcban** a kockázati szemlélet oly formában is testet öltött, hogy önmagában az elkövető veszélyessége illetve jövőbeni várható magatartása lehetőséget ad a hatóság számára a biztonsági őrizet elrendelésére. Bár szakértői bizottság segítségével igazolható, hogy lehetőség van olyan beavatkozásra, amely az elkövető társadalomra veszélyességének fokát csökkenteni képes, az ezzel összefüggésben elrendelt őrizet akár életfogytig is tarthat.⁴⁴

⁴⁰ „And I'm scared of what I'll find / What's inside my mind / And I can't breathe anymore / And I can't see in the dark / But I can feel my heart / Jump around inside my bones” The Farewell Friend: Bones. () Dalszerző: Sam Tabor. A dalszöveg ezen részét fordította Csema Ákos Ernő.

⁴¹ Borbíró Andrea: i.m. 149.o.

⁴² No. 01-1127 Atty. Gen. Lockyer v. Andrade illetve No. 01-6978 Ewing v. California ügyeket hivatkozva Borbíró Andrea: i.m. 150-151.o.

⁴³ Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában. In: Kriminológiai Tanulmányok 2009/(46) 38.o.

⁴⁴ Vig Dávid: i.m. 44-45.o.

E megközelítés egyik talán legszembetűnőbb példáját az **angol** gyakorlat⁴⁵ adja, amely már a 2010-es években is több formában biztosított lehetőséget határozatlan tartamú szabadságvesztés kiszabására. A szabadságvesztés ebben az összefüggésben annyiban prevenciós eszköz, amennyiben elrettent és inkapacitál (azaz képtelenné teszi az elkövetőt a bűnisméltásra – legalábbis a börtön falain kívül). A 21. életévét betöltött elkövetőkre minősített szándékos emberölés esetén kötelezővé tette az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását⁴⁶, míg ugyanez a feltételes szabadítás lehetőségével áll fenn 10-18 éves elkövetők vonatkozásában is („detention during Her Majesty’s Pleasure”⁴⁷ (HMP)). Bár a kiskorú 18 éves koráig nem büntetésvégrehajtási intézetben, hanem zárt szociális intézményben van, 18 éves korától fiatakorúak végrehajtó intézményébe, 21. életévének betöltése után pedig börtönbe kerül⁴⁸. Kiskorúak esetében lehetőség van határozatlan tartamú szabadságvesztés kiszabására is, amennyiben a bűncselekmény legalább 10 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett, súlyos, erőszakos vagy szexuális bűncselekmény, és a bíróság megítélése szerint a kiskorú szabadlábon hagyása lényeges veszélyt jelent a társadalomra („detention for public protection” (DPP)). Mindez pedig azt jelenti, hogy a kiskorúról akár tizenéves korában a bíróság kockázatbecslése alapján kimondathatik lényegesen veszélyes volta, ami nem egy objektív kategória, de ami a büntetés kiszabás körében, mint jövőbeni potenciális tényező, jelentős szerepet kap.

Szabadságvesztés és rizikótársadalom

Miközben a XX.-XXI. század kriminálpolitikai irányváltásai illetve a represszív kriminálpolitika térnyerése a szabadságelvonó jogkövetkezmény alkalmazhatóságát és **az elkövető egyéni felelősségét, valamint jogainak az áldozat és a közösség érdekeinek való alárendelődését erősíti**, ez a **folyamat** a börtön falainál megállni látszik.

Sőt, a garanciális szabályok és az elítéltek emberi jogai egyre hangsúlyozottabb szerephez jutnak. Ezzel összefüggésben mind gyakrabban vetődik föl annak a kérdése is, hogy **az e szigorú büntetést foganatosító állam felelősségének hol húzódnak meg a határai?**

Így például Németországban több olyan **Alkotmánybírósági** illetve Legfelsőbb Bírósági döntés is született, amely ezeknek a kereteknek a folyamatos alakítását, elmozdulását eredményezi. A döntések kiváltó oka valamilyen, a társadalmat rendkívüli mértékben megrázó konkrét esemény – mint például 2005 júniusában is.

⁴⁵ Vig Dávid: i.m. 41.o.

⁴⁶ „Where the offender is 21 or over at the time of the offence and the court takes the view that the murder is so grave that the offender should spend the rest of their life in prison, a 'whole life order' is the appropriate starting point. The early release provisions in section 28 of the Crime (Sentences) Act 1997 will then not apply. Such an order should only be specified where the court considers that the seriousness of the offence is exceptionally high.” In: The Crown Prosecution Service: Sentencing - Mandatory life sentences in Murder cases. (2020.05.03.) Online: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/sentencing-mandatory-life-sentences-murder-cases>

⁴⁷ Lásd erről részletesebben: Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000 (2020.05.15.) Online: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/6/part/V/chapter/II/crossheading/detention-at-her-majestys-pleasure-or-for-specified-period>

⁴⁸ Lásd a háttér szabályozás változásáról még: The Lord Chief Justice of England and Wales: Review of Minimum Terms set for Young Offenders detained at her Majesty's Pleasure. In: Her Majesty's Court Service 26th July 2002. (2020.05.01.) Online: <https://web.archive.org/web/20100102143618/http://www.hmcourts-service.gov.uk/cms/619.htm>

A németországi Neustrelitzben található fiataikorúak büntetés-végrehajtási intézetében lopás miatt egy előzetes letartóztatásban lévő fiatal követett el öngyilkosságot.⁴⁹ A *hasonló esetek* tanulmányozása eredményeként egyértelműen kiderül: részben az elkeseredés, részben *a kortársaktól bent elszenvedett abúzusok sodorják a fiatalot abba a lelkiállapotba, melyben ilyen tragikus döntést hoz.*

De együtt jár-e a szabadságelvonás ténye a közben megélt fogvatartotti erőszakkal? *Felel-e az állam?* Működhet-e egy rendszer úgy, hogy közben folyamatosan *rendszerabúzust* követ el azáltal, hogy alacsony létszámú és/vagy leterhelt és/vagy kellő ismerettel nem rendelkező és/vagy érdektelen, fásult, a kiegészítő jeleit mutató és/vagy a társ-erőszakot eszközként (ki)használó .... börtönalkalmazotti állományt biztosít?

Az öngyilkosság utáni szakmai, szakpolitikai, társadalmi viták vezettek el annak kimondásáig, hogy *út kell alakítani az intézeteket*, változtatni kell a módszereken, s többek között törekedni kell a büntetőeljárás gyorsítására.

Az Alkotmánybíróság döntésében⁵⁰ arra hivatkozott, hogy már 1972 óta egyértelmű, hogy az elítéltek alapvető jogainak megsértésére az államnak az állami büntetőhatalom gyakorlásával összefüggésben is csak meghatározott eljárási jogi keretek között, szigorú törvényi alappal kerülhet sor.

Abban az esetben azonban, hogyha ez az alapjogsérelem már önmagában túllépi a szabadságtól való megfosztás keretét, amely a szabadságvesztés immanens elemét, szankció-jellegét adja, úgy, függetlenül attól, hogy az milyen elfogadható, jó, vagy akár kényszerítő tényeken alapszik, *függetlenül és önálló törvényi jogalapja kell legyen a beavatkozásnak.*

Bár a jogalap tekintetében a felnőttek és a fiataikorúak között nincs különbség, és ennyiben a szabadságelvonó szankció a fiataikorúak körében is foganatosítható, arra azonban nincs semmilyen ok vagy indok, amely felnőttek körében történő büntetés-végrehajtásuk lehetőségét megteremtené. Sőt, ahogy arra a hivatkozott döntés is kitért, a *fiataikorúak büntetés-végrehajtási intézete nem a felnőtt büntetés-végrehajtási intézetek kicsinyített mása*, mint ahogy *a fiataikorúak szabadságvesztésének végrehajtása sem azonos a felnőttek büntetés-végrehajtásának könnyített változatával.* Ehhez teljesen más elvi alaptételekre van szükség.

Fókuszban a jogok

Az *állampolgári attitűd*, a – részben – erre reagáló kriminológiai elméletek, kriminál- és büntetőpolitikai irányzatok az egyéni felelősséget hangsúlyozó, az erre való szigorúbb reagálást elváró megközelítésmódja, mely a börtönnépesség növekedéséhez vezetett, *nem érintette a büntetés-végrehajtás alaptételeit.*

Sőt, az *elítélti jogok egyre erősödtek*, új, ezeket garantáló dokumentumok, kontrollmechanizmusok és panasztételi lehetőségek kerültek kialakításra. A helyzet ekkénti alakulásában a nemzetközi – és az uniós – szervezetek kiemelt szerep jutott.

⁴⁹ „Selbsttötung eines Untersuchungshäftlings in der Jugendanstalt Neustrelitz” In: Deaths in Prisons 2005. (2008.12.01.) On-line: <https://arap.so36.net/prison/dd/dd0105.html>

⁵⁰ Leitsatz zum Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006 2 BvR 1673/04 – 2 BvR 2402/04 - Zum Erfordernis einer gesetzlichen Grundlage für den Jugendstrafvollzug. BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006 - 2 BvR 1673/04 -, Rn. 35-39.

Az Európai börtönkörülményeket számos törvény és irányelv szabályozza; a nemzeti alkotmányok és büntető anyagi, eljárásjogi illetve végrehajtási törvények ugyanúgy meghatározóak mint a nemzetközi jog alapelvei.

Ezek közül azon emberi jogi rendelkezések szerepe jelentős, amelyek a személyes szabadsághoz való joggal, illetve ennek korlátozási alapjaival kapcsolatos iránymutatásokat tartalmaznak (pl. az ECHR (*Emberi Jogok Európai Egyezmény*) 5 cikkelye⁵¹, illetve az *Európai Unió* (továbbiakban EU) *Alapjogi Chartájának* 6. cikke⁵²).

A börtönbeli körülményekkel összefüggésben legmeghatározóbb azonban az embertelen és megalázó bánásmódot vagy büntetés egyéb formáit tilalmazó rendelkezés⁵³. A rövid szakaszok értelmezésénél az Emberi Jogok Európai Bíróságának kiemelkedő szerepe van.

Az európai börtönnépesség változása ellenére is komoly kritikák fogalmazódnak meg az elítéltek illetve letartóztatásban lévők létszámát illetően. A 2010-es évek közepére több mint fél millió fogvatartott volt tagállami börtönökben úgy, hogy több mint 20%-uk még jogerős ítélet hiányában volt fogva tartva (előzetes fogvatartott). Ez azért is alapoz meg az uniós intézmények részéről kritikát, mert a szabadságelvonással járó büntetés csak „ultima ratio” jelleggel lenne alkalmazható, másrészt pedig az őrizetbe vétel vagy letartóztatás alkalmazására pedig csak kivételesen, az ártatlanság véelme mellett kerülhetne sor.⁵⁴

A börtönkörülmények javítása érdekében az EU számtalan aktivitást tett emellett is, hogy ezek tagállami felelősségi körbe tartozó kérdések. 2011-ben megszületik az Európai Bizottság „Zöld Könyve”, ami többek a fogvatartás területén az EU-s büntető-igazságszolgáltatási jogalkotás alkalmazásáról szól.⁵⁵ Közben, 2010-2014 között zajlott a Stockholm Program megvalósítása⁵⁶, de folyamatos az EU-n belüli alapvető jogok helyzetének vizsgálata is, amely minden alkalommal a vizsgálat készítőinek aggodalmát váltotta ki a börtönviszonyok, illetve a rendszert érintő korrupció és bizonyos vallatástechnikák okán.⁵⁷

A jogoktól a jogok gyakorlásáig – mi a helyzet a falakon belül?

A börtönnépesség⁵⁸ alakulása – noha önmagában csak erre alapozva következtetéseket levonni az európai kriminálpolitika milyenségéről nem lehet – a 2010's évek végére csökkenést mutatott.

⁵¹ Emberi Jogok Európai Egyezménye, 5. cikk „Szabadsághoz és biztonsághoz való jog”.

⁵² Európai Unió Alapjogi Chartája(2010/C 83/02) 6. cikk „A szabadsághoz és biztonsághoz való jog”.

⁵³ Emberi Jogok Európai Egyezménye, 3. cikk „Kínzás tilalma.”, Európai Unió Alapjogi Chartája (2010/C 83/02) 4. cikk „A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma.”

⁵⁴ Raffaelli, Rosa: Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. European Parliament. (2020.05.01.) Online:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/583113/IPOL_BRI\(2017\)583113_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/583113/IPOL_BRI(2017)583113_EN.pdf)

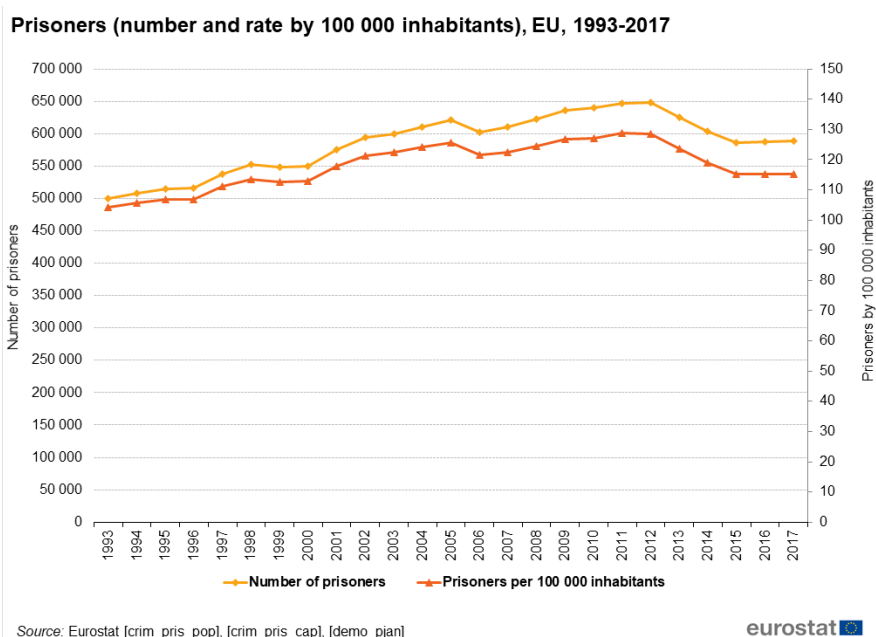
⁵⁵ A Green Paper on the application of EU criminal justice legislation in the field of detention.

⁵⁶ Multi-annual programme 2010-2014 regarding the area of freedom, security and justice (Stockholm programme

⁵⁷ Situation of fundamental rights in the European Union in 2015, <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=662884&l=en>

⁵⁸ A statisztikai adatok forrás az egyes ábrák alatt is feltüntetésre került. Eurostat. Statistics explained. (2020.05.01.) Online:

[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prisoners_\(number_and_rate_by_100_000_inhabitants\),_EU,_1993-2017.png#filelinks](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prisoners_(number_and_rate_by_100_000_inhabitants),_EU,_1993-2017.png#filelinks)

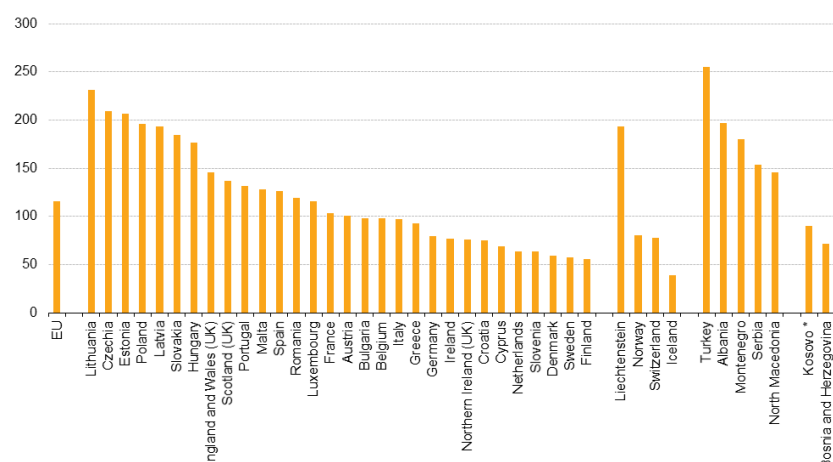

Source: Eurostat [crim_pris_pop], [crim_pris_cap], [demo_pjan] eurostat
 3. ábra A börtönnépesség alakulása Forrás: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prisoners_\(number_and_rate_by_100_000_inhabitants\),_EU,_1993-2017.png#filelinks](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prisoners_(number_and_rate_by_100_000_inhabitants),_EU,_1993-2017.png#filelinks)

Az adatok azonban azt mutatják, hogy míg a 90's évek kezdetétől a 2005-ig csaknem egynegyedével (24,3%) nőtt a börtönnépesség (2017-ben 589.000 fő), miközben az Unió lakossága csak 3,1%-kal emelkedett. Mindez nem csak az abszolút számok szintjén jelenti a bővülést, hanem a fogvatartotti arányt tekintve is, amely a 100.000 európai lakosra számított 104-ről 126-ra emelkedett; ez 2011-ben már 129 fő volt.

A folyamat háttérben alapvetően két jelenség áll: részben a bűnözés struktúrájának változása – azaz a súlyosabb, nagyobb társadalomra veszélyességű (többnyire erőszakos, szexuális jellegű vagy nagy kárt okozó) bűncselekmények dominánsabb növekedése -, másrészt azonban az elsősorban hosszabb tartamú szabadságelvonással járó szankciókiszabási gyakorlat előtérbe kerülése, mely így akkor is jelentősebb börtönnépességet generál, ha egyébként a bűncselekmények száma már csökkenésnek indul.

Prisoners by 100 000 inhabitants, 2017

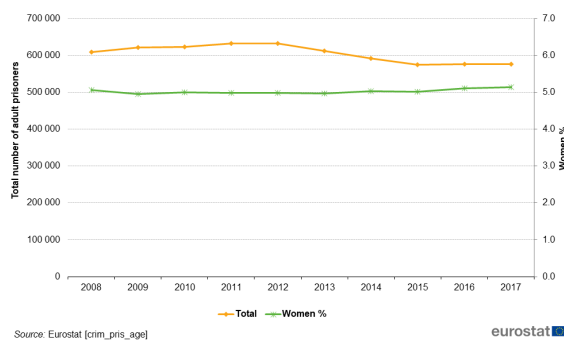
4. ábra A 100.000 lakosra jutó fogvatartotti arány Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prisoners_by_100_000_inhabitants_2017_.png

2017-ben minden európai polgárra 865 fogvatartott jutott. Ez a XXI. század fordulója óta a legalacsonyabb érték volt. Ugyanakkor az egyes országok jelentős eltérést mutattak. Míg például a Skandináv országokban az a félszáz körül mozgott – Dánia 59, Svédország 57, Finnország 56 fő /100.000 lakos -, addig a szintén északi tagállamok négyszeres szorzóval

rendelkeztek: Litvániában 232, Észtországban 207, Lettországban 193 fogvatartott jutott 100.000 főre.

Magas értékeket mutatott még Csehország (209) és Lengyelország (196) is. (De Montenegró, Észak-Macedónia, Szerbia, Albánia és Törökország, mint kandidáns országok adatai is jóval ez EU-s átlag felett állnak.)

Adult prisoners by sex, EU, 2008-2017

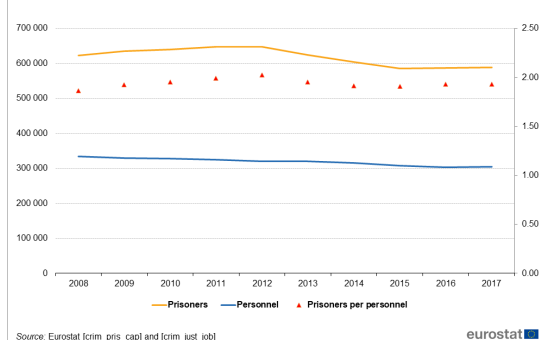

Source: Eurostat [crim_pris_age]

eurostat

5. ábra Nemek szerinti megoszlás Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Adult_prisoners,_share_of_women,_2017.png

Number of prisoners per prison personnel, EU, 2008-2017

Source: Eurostat [crim_pris_cap] and [crim_just_job]

eurostat

6. ábra Börtön személyzet-fogvatartotti arány Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Number_of_prisoners_per_prison_personnel,_EU,_2008-2017_.png

A fogvatartottak döntő többsége férfi; 20 főből 19 tartozik ebbe a csoportba. Bár a női fogvatartottak száma összességében emelkedett az elmúlt csaknem 15 évben, azonban átlagban kb. az 5%-át tették ki a szabadságuktól e formában megfosztottaknak.

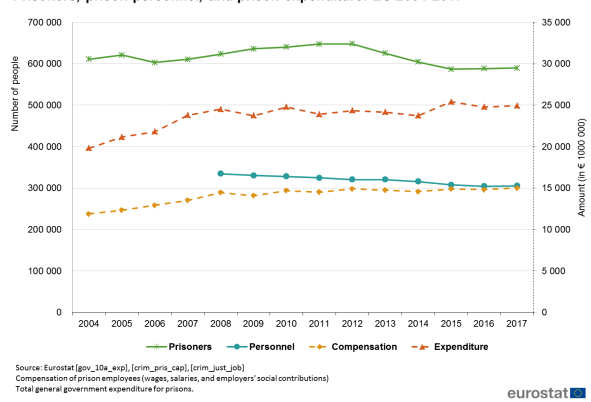
Az egyes tagországok azonban eltérő arányokat mutatnak. Úgy tűnik, a nők a legaktívabbak a bűnözés terén Szlovéniában (7,9%), Lettországban (7,8%), Finnországban (7,6%), Spanyolországban (7,5%), Magyarországon és Csehországban (mindkettő 7,4%) valamint Szlovákiában (7,2%) voltak. Ugyanakkor csaknem fel ilyen arányban képviselték magukat a bolgár (3,1%), a francia (3,5%), az ír (3,7%), a horvát (3,8%), az észak-ír (Egyesült Királyság) vagy épp a lengyel (3,9%) intézeteken belül.

A börtön személyzet közvetlenül és közvetett módon is befolyásolja a letartóztatás vagy a szabadságvesztés eredményességét, az ott-tartózkodók jogainak biztosíthatóságát. Bár 2017-ben az EU-átlag 1,93 fogvatartott/börtön személyzet volt, azaz majdnem két fogvatartott jutott egy börtönőrrre, ez a szám országonként, időszakonként és intézményenként is igen hektikusan változhat és eltérő képet mutathat. Uniós átlagban azonban ez az arány stabilnak tekinthető.

Mindez természetesen érinti a börtönök állami kiadásainak mértékét is. Az adatok szerint a börtönök relatív kiadásai nagyon stabilak maradtak, az EU összes államháztartási kiadásának 0,4%-át tették ki.

A börtön személyzet kompenzációja – így például a bérek, fizetések és munkáltatói társadalombiztosítási járulékok - aránya a börtön költségek összes kiadásában kb. 60%

Prisoners, prison personnel, and prison expenditure. EU 2004-2017

Source: Eurostat [gov_30a_exp], [crim_pris_cap], [crim_just_job]
Compensation of prison employees (wages, salaries, and employers' social contributions)
Total general government expenditure for prisons.

eurostat

7. ábra Börtönkiadások, személyzet és fogvatartottak Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:PRISON_9_Prisoners,_prison_personnel,_and_prison_expenditure_EU_2004-2017.png

körül maradt. Tény azonban, hogy tagállamonként ezek az értékek eltérő képet mutatnak.

Börtönhelyzet és problémák - nemzetközi kitekintés

Nemzetközi szinten vizsgálódva megállapítható, hogy a fogvatartottak helyzetével kapcsolatosan igen különböző, de számos negatív kritika fogalmazható meg.

Vannak olyan országok, elsősorban Közép-, Dél-Amerikában és Ázsiában, ahol a börtönkörülmények akár a fogvatartottak életét is veszélyeztethetik és európai szemmel nézve kérdésként vetődhet fel, hogy az adott intézmény mennyire képes ellátni funkcióját.

A nemzetközi kutatások⁵⁹ szerint 115 országban haladja meg a fogvatartotti szám a börtönkapacitás maximumát, és ez a túlszűfolttság a kapcsolódó problémákkal (így többek között a magánélet hiányával, az erőszak, önkárosító magatartások, öngyilkosság és mentálhigiénés zavarok megjelenésével és mindennaposá válásával) fokozzák a negatív hatást.

A londoni székhelyű, 1989-től működő Penal Reform International (PRI) vizsgálata szerint 22 olyan nemzeti börtönrendszer van, amely kapacitásának több mint 2x-sével terhelt, míg további 28 országban a börtönnépeség 150-200% közötti.

Különösen három állam emelkedik ki, de minden kontinensen vannak élen állók: az amerikai földrészen El Salvador (310%), az afrikain Benin (363%), Ázsiában a Fülöp Szigetek (316%), Óceániában Francia Polinézia (217%), a MENA-régióban (Közel-Kelet és Észak-Afrika) Libanon (186%), míg Európában Macedónia (136%).

Az Európán kívüli börtönrendszerek többségében rendkívül alacsony az 1 főre jutó terület; további nehézséget jelent, hogy a fogvatartottak sokszor szinte a teljes napot a zsúfolt cellákban töltik, a börtönszemélyzet nem fordít külön figyelmet a nők és gyerekek szükségleteire, s a helyzet megoldását elsősorban börtönépítési programokban próbálják megtalálni⁶⁰.

A helyzet kezelésére a PRI egy 10 pontos, a börtönszűfolttságot csökkentő programot állított össze⁶¹.

A keresztény-zsidó kultúrkör országai közül külön is kiemelkedik az *Amerikai Egyesült Államok*, illetve részben Anglia és Wales börtönnépesége.

Az USA esetében elsősorban a punitív kriminálpolitika, illetve az izoláció-fókuszú büntető-igazságszolgáltatás hatására kimondottan jelentős a börtönpopuláció.

Míg például az Egyesült Királyságban 100.000 lakosra 147, Kanadában 118, Franciaországban 98, addig az USA-ban 710 fogvatartott jut.⁶²

⁵⁹ Penal Reform International: Overcrowding. A statisztikai adatok forrása: World Prison Brief: Highest to Lowest – Occupancy level (based on official capacity) (2020.05.01.) Online: https://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/occupancy-level?field_region_taxonomy_tid=All

⁶⁰ Penal Reform International: Overcrowding. Key facts. (2020.05.01.) Online: <https://www.penalreform.org/issues/prison-conditions/key-facts/overcrowding/>

⁶¹ Penal Reform International: Model for reform. Ten-Point Plan to Reduce Prison Overcrowding. February, 2012. (2020.05.01.) Online: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/10-pt-plan-overcrowding.pdf>

⁶² McCarthy, Niall: Over Half Of Americans Have Had A Family Member Incarcerated. In: Forbes, Dec. 07. 2018. (2020.05.01.) Online: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2018/12/07/over-half-of-americans-have-had-a-family-member-incarcerated-infographic/#2621d4c33e4f>

A legújabb kutatások⁶³ szerint az amerikai felnőtt lakosság 64%-nak a szűkebb illetve tágabb családi körében van börtönviselt; 113 millió felnőttnek volt a közvetlen hozzátartozói között olyan, aki a börtönt megjárta, 6 milliárdnak pedig a kérdőív kitöltésekor épp a börtönben tartózkodott a rokona. 4-ből 1 főnek a rokona, 5-ből egynek a szülei, 7-ből egynek a házastársa, 8-ból egynek a gyermeke volt (van) fogvatartásban.

Ez politikai attitűdtől függetlenül igaz: a demokrata szavazók 45%-a, a republikánusok 43%-a éli meg ezt az eseményt. Ugyanakkor a nemzetiséghez tartozás már meghatározó lehet: az amerikai fehér felnőtt lakosság adataihoz viszonyítva egy „latino” (hispano-amerikai) felnőttnek 70%-kal, míg „fekete” (afroamerikai) felnőtt esetében 50%-kal nagyobb az esélye, hogy börtönviselt rokona legyen (egy fekete felnőtteknek 3x-szor nagyobb az esélye, hogy a hozzátartozója egy évnél hosszabb börtönbüntetést töltött/tölt). Az adatokból úgy tűnhet, hogy a hispano-amerikaiaknál nagyobb a bebörtönzési ráta, azonban ennek a megnövekedett aránynak az oka a kiterjedtebb családi kapcsolatokban keresendő.

A 2001-ben, az USA-ban született lakosok esetén a börtönbe kerülés valószínűsége⁶⁴ nemzetiséghez tartozásként eltérő: míg 17 fehér amerikai férfiből 1 fő, addig a hispano-amerikaiaknál ez az arány 6-ből 1 fő, az afroamerikai férfiak esetében 3-ből 1 fő. A tendenciák egyébként a nőknél is hasonlóak: 111 fehér nőből 1 fő, 45 latino nőből 1 fő, 18 fekete nőnél 1 fő kerül az életében bebörtönzésre.

Az időtartam különböző: 5-ből egy fő esetén a családtag egy hónapot, vagy annál kevesebb időt töltött fogvatartásban, míg 7-ből egy esetén ez a tartam egyéves, vagy azt meghaladó volt. 34-ből egy főnek a hozzátartozója 10 évet vagy ennél is hosszabb időt volt börtönben.

A számos más negatív hatáson túl az USA-ban szembe kell nézni egy új kihívással is: ez pedig a *börtönpopuláció elöregedése*. A Nemzeti Kutatási Tanács kutatása szerint⁶⁵ az állami börtönök népességének 1980 és 2010 közötti 222%-os növekedésének fele az összes bűncselekmény miatt a börtönben töltött idő hosszának megnövekedésére vezethető vissza. A szigorodó bünteteskiszabási gyakorlat nem csak a szabadságvesztés időtartama vonatkozásában érhető tetten, de abban is, hogy 9 fogvatartott közül 1 életfogytig tartó szabadságvesztését tölti (akiknek kb. a harmada esetén kizárták a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét is).

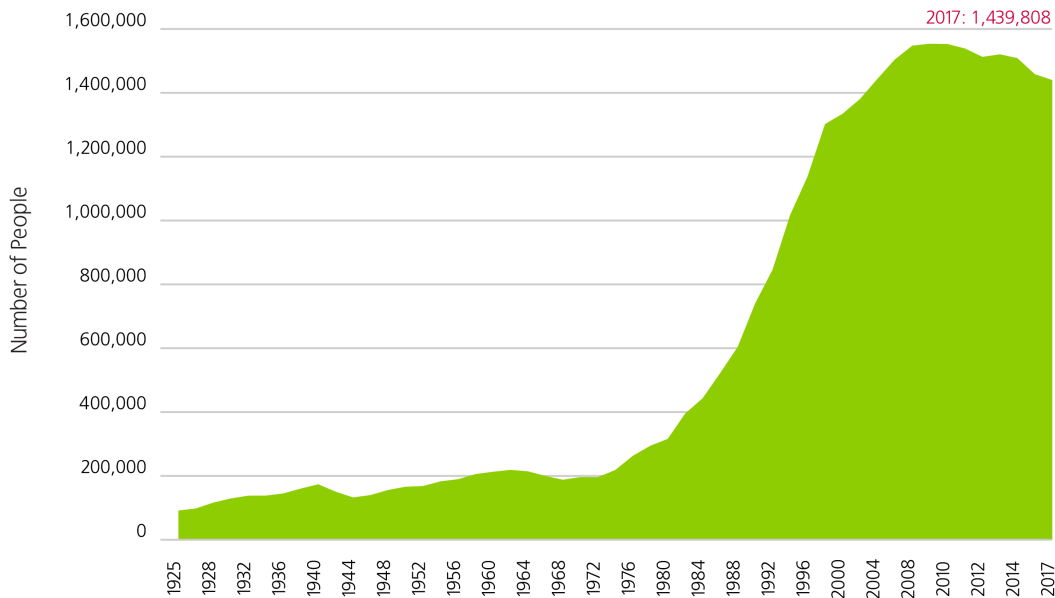
---

⁶³ Lásd erről részletesebben *The Impact of Incarceration on Families in America*. Online: <https://everysecond.fwd.us/downloads/EverySecond.fwd.us.pdf>

⁶⁴ Mass incarceration has not touched all communities equally. The racial impact of mass incarceration. In: *The Sentencing Project: Criminal Justice Facts*. (2020.05.01.) Online: <https://www.sentencingproject.org/criminal-justice-facts/>

⁶⁵ A National Research Council adatait ismerteti: *The Sentencing Project: Criminal Justice Facts*. (2020.05.01.) Online: <https://www.sentencingproject.org/criminal-justice-facts/>

U.S. State and Federal Prison Population, 1925-2017

8. ábra Az USA börtönpopulációjának alakulása Forrás: *The Sentencing Project: Criminal Justice Facts*. (2020.05.01.) Online: <https://www.sentencingproject.org/criminal-justice-facts/>

A büntetés-végrehajtási intézményekben élők egy jelentős részének életkora fokozatosan emelkedik, miközben azokat elsősorban a tipikusan a bűnözés szempontjából különösen aktív fiatal, fiatal felnőtt elkövetői körnek „tervezték”.⁶⁶ Sem az épületek, sem a személyzet nincs berendezkedve azokra a speciális egészségügyi szükségletekre, szociális igényekre vagy épp mobilitási nehézségekre, amelyek az életkor előrehaladásával szükségképpen megjelenhetnek; azaz az egyre idősebb korosztállyal való foglalkozás illetve büntetés-végrehajtás számtalan (korábban nem számolt) kihívással jár.

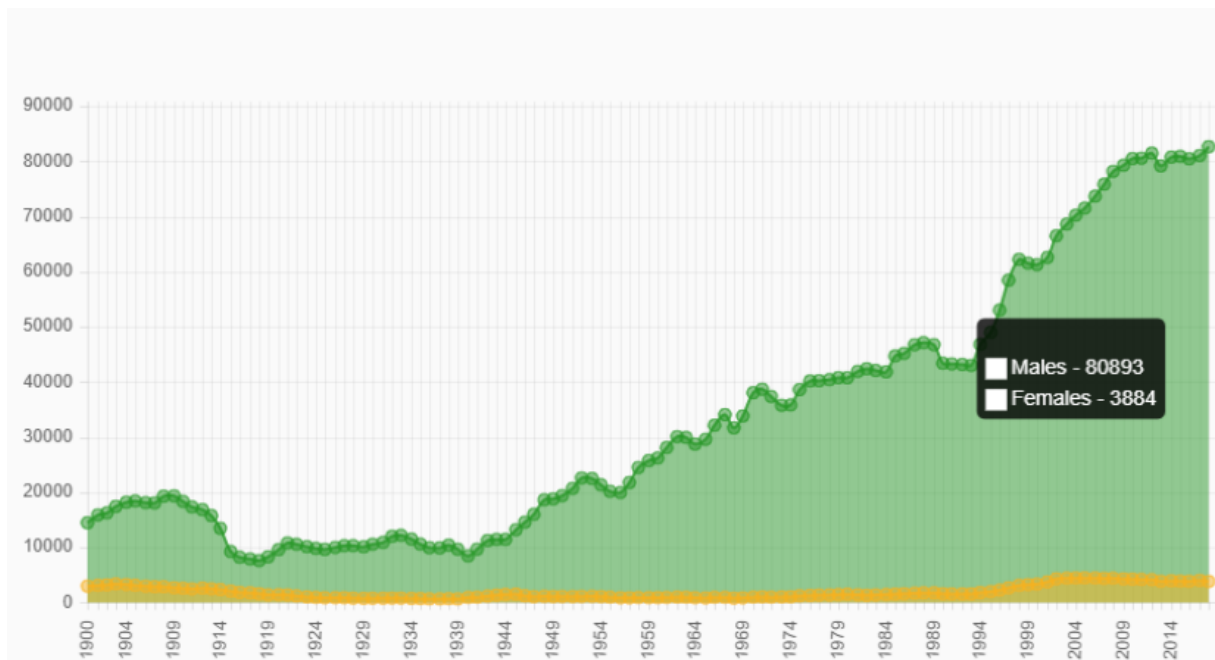
Ennek egyik igen szimbolikus, ekvalens példája, hogy a büntetés-végrehajtási szakembereknek olyan megfelelő nyugdíjasotthonokat kell feltérképezniük, ahová a szabadulás után az időskorú, a hosszantartó szabadságelvonás miatt családi kapcsolatait elvesztő korábbi elítélt elhelyezhető.

Európán belül a túlszűfoaltság *Angliában és Wales-ben* is komoly problémát jelent. 10 olyan intézmény emelhető ki⁶⁷, ahol a börtönök túltelítettsége különösen jelentős: 139%-tól (Leads) **168%-ig** (Durham) terjed.

A rendelkezésre álló adatok egyébként a börtönnépesség egyértelműen jelentős növekedését mutatják.

⁶⁶ Lásd erről részletesebben: Juhász Zsuzsanna: Az előregedő börtönnépesség problémái. In: *Börtönügyi Szemle*, 2012/2. 1-13.o.

⁶⁷ Howard League for Penal Reform: Most overcrowded prisons in England and Wales. (2020.05.01.) Online: <https://howardleague.org/prisons-information/>

9. ábra A börtönnépesség alakulása nemenként (Anglia-Wales) Forrás: <https://howardleague.org/prisons-information/>

Megállapítást nyert az is, hogy a börtönök extrémén túlszűfoltak; az angol Igazságügyi Minisztérium saját bevallása szerint a biztonság és méltányosság érdekében az állami intézetekben nem lehetne 75,452 főnél többet tartani.⁶⁸

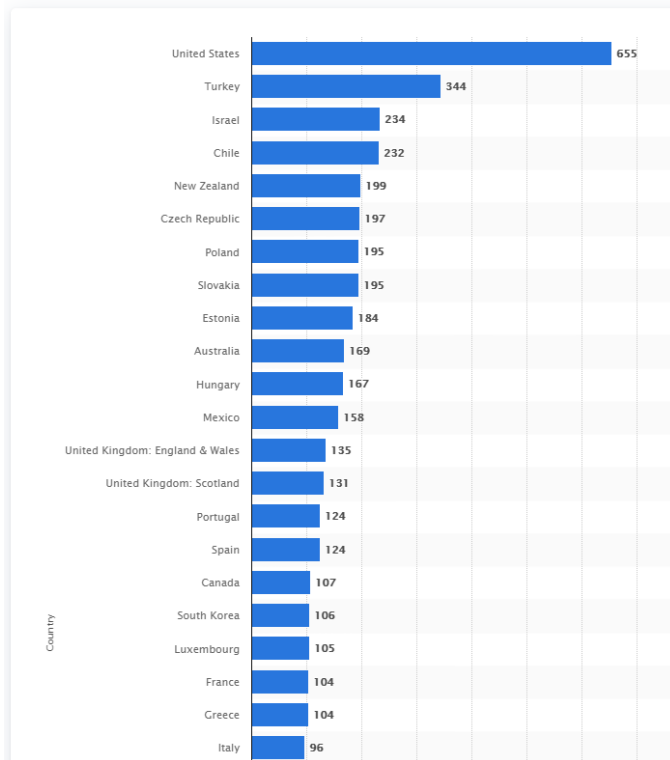
A legfrissebb adatok **2020 május**ából származnak, amelyek az **OECD-országok** 100.000 lakosra jutó fogvatartotti arányát mutatják.⁶⁹ Mindez visszaigazolja az eddigi tapasztalásokat és egyben azt is jelenti, hogy az OECD államokban fogvatartottak több mint fele az USA-ban „raboskodik”.

Ennek háttérében elsősorban az áll, hogy az USA kriminálpolitikájának eredményeként az olyan bűncselekmények is szabadságelvonó jogkövetkezményeket generálnak, amelyek elkövetése miatt az európai országok többségében alternatív eszközöket alkalmaznának. (Így például kábítószerrel visszaélés esetén lehetőség van elterelésre.)

⁶⁸ Howard League for Penal Reform: Most overcrowded prisons in England and Wales. (2020.05.01.) <https://howardleague.org/prisons-information/prison-watch/>

⁶⁹ Incarceration rates in OECD countries as of May 2020. In: statista (2020.05.10.) Online: <https://www.statista.com/statistics/300986/incarceration-rates-in-oecd-countries/>

Incarceration rates in OECD countries as of May 2020

10. ábra A bebörtönzési ráta alakulása OECD-országok, 2020
 Forrás: <https://www.statista.com/statistics/300986/incarceration-rates-in-oecd-countries/>

A bebörtönzések arányának eltérése mögötti magyarázat elsősorban a büntetés és a rehabilitáció prioritásbeli különbözőségében magyarázható.

Így értelemszerűen azokban az országokban különösen alacsony a fogvatartottaknak az aránya, pl. a skandináv államok, amelyek a rehabilitációt kiemelten fontos célként illetve eszközként határozzák meg.

A szakemberek egy részének meggyőződése, hogy a magas börtönpopuláció hátterében nem a bűnözés növekvő száma áll, hanem elsősorban az országok szigorodó kriminálpolitikája, illetve büntető-igazságszolgáltatási gyakorlata.

Ezzel összefüggésben veszélybe kerülnek azok az oktatási, képzési vagy rehabilitációs programok is, amelyek a szabadságelvonó szankció eredményességét növelnék.

Az európai börtönök általános probléma - a börtönzsúfoltság

A börtönviszonyok nem megfelelő volta nem csak abban az értelemben káros, hogy szembe megy az EU-s dokumentumokban rögzített alaptételekkel és az Európai Emberi Jogi Bíróság döntéseinek szellemiségével, hanem azért is, mert ha valamelyik tagállamban uralkodó börtönkörülményeket nem tekint megfelelőnek egy másik tagállam, akkor akár az európai elfogató parancsról szóló illetve a büntetőügyi együttműködés egyéb formáiról szóló EU-s dokumentumok betartását is megtagadásra kerülhet.⁷⁰

A börtönzsúfoltsággal, illetve a hivatkozott emberi jogokkal kapcsolatosan legmeghatározóbb szerepe az Egyezmény a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód

⁷⁰ Ez az érvelés már megjelent az Európai Unió Bírósága elé került C-404/15. és C-659/15. PPU. sz. egyesített ügyekben is. 104. pont: „... a kerethatározat 1. cikkének (3) bekezdését, 5. cikkét és 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy amennyiben a kibocsátó tagállamban uralkodó fogvatartási körülményekre vonatkozó objektív, megbízható, pontos és kellően aktuális adatok – akár bizonyos csoportokat, akár bizonyos büntetés-végrehajtási intézeteket érintően – rendszerszerű vagy általánossá vált zavarról tanúskodnak, a végrehajtó igazságügyi hatóságnak meg kell konkrétan és pontosan vizsgálnia, hogy komoly és bizonyítékokkal alátámasztott okokból vélelmezhető-e, hogy a büntetőeljárás lefolytatása vagy szabadságvesztés-büntetés végrehajtása érdekében kibocsátott európai elfogatóparanccsal érintett személy a kibocsátó tagállamnak való átadása következtében ténylegesen ki lenne téve ebben a tagállamban a Charta 4. cikke értelmében vett embertelen vagy megalázó bánásmód veszélyének. Ennek érdekében a kibocsátó igazságügyi hatóságtól további információk szolgáltatását kell kérnie, ... Amennyiben e veszély fennállása nem zárható ki észszerű időn belül, akkor a végrehajtó hatóságnak döntenie kell arról, hogy az átadási eljárást megszünteti-e.” (2020.05.01.) Online: [http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=175547&text=&dir=&doclang=HU&part=1&occ=firs](http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=175547&text=&dir=&doclang=HU&part=1&occ=first&mode=DOC&pageIndex=0&cid=1376265)

megelőzéséről (OPCAT)-nek és az OPCAT alapján létrehozott, ugyanazon név alatt futó (CPT) megelőző mechanizmusnak mely rendszeresen monitorozza a tagállamok büntetés-végrehajtási szerveinek a működését, objektív adatok biztosít a börtönökben és egyéb fogvatartást szolgáló intézményekben uralkodó viszonyokról, igazolva azt, hogy megfelelnek-e a CPT által támasztott sztenderdeknek.

Az, hogy a hivatkozott dokumentumokban milyen *kritériumai* vannak az *embertelen vagy megalázó büntetésnek*, *bánásmódnak* illetve *kínzásnak*, hosszabb időn keresztül alakult ki és alapvetően a bírói gyakorlat folyamatos változásának függvényében ragadható meg.

A szabadságelvonás, mint jogkövetkezmény önmagában is negatív hatással van az érintettre. Ezeket felnagyítják a szabadságelvonás végrehajtási körülményei, így különösen a túlszűfolttság kérdése. Ezzel összefüggésben a CPT a börtönökben a személyes lakóterület minimális nagyságát 6 m²-ben határozta meg az egy személyes cellák esetében, míg a több személyes helyiségekben 4 m² fogvatartottakként. Mindkét esetben az egészségügyi létesítmények helye ezen felül határoztatik meg azzal, hogy több személyes zárak esetében az egészségügyi létesítmény leválasztása indokolt és ezen túl a cella falainak legalább 2 méterre kell lenniük egymástól, a mennyezetnek pedig legalább 2.5 m magasnak kell lennie. Ezek minimális követelmények, ugyanakkor a CPT 2015-ös ajánlásában meghatározta az új börtönök számára a kívánatos cellaméreteket is, ez pedig több személyes cellák esetén az egyszemélyes cella min mérete + személyenként 4 m² (két személyes: 10 m², három személyes 14 m², négy személyes 18 m²)⁷¹, de a fogvatartotti jogokkal kapcsolatos értelmezés folyamatos változását jól mutatja, hogy az Országgyűlés Hivatala által 2017 márciusában készített dokumentum szerint a CPT által még elfogadható 9m²-en 2 fogvatartott, 12 m²-en 3, illetve 16 m²-en 4 fogvatartott elhelyezése⁷².

Mindez irányadó minden olyan esetben, amikor a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy szabadságelvonására akár kényszerintézkedés keretében is sor kerül. A börtönzsűfolttság ugyanis jelentős rizikótényező részben egészségügyi, részben pszichés, részben pedig társadalmi illetve személyközi interakciók vonatkozásában.

A fogvatartottak közötti erőszak kockázata közvetlenül és közvetett módon is jelentősen megnő abban az esetben, ha kevés lakóterrel rendelkeznek. Egy hazai kutatás „tapasztalatai arra engedtek következtetni, hogy a börtönzsűfolttság a büntetés-végrehajtás egyik jelentős problémája, amely önmagában is egy jelentős konfliktusgeneráló „fogvatartotti élethelyzetet” teremt.”⁷³ (Ugyanakkor az egyszemélyes cellában történő hosszán tartó elhelyezésnek is van kockázata az elítélt pszichés kondíciójának vonatkozásában.)

Továbbá megjegyzendő, hogy a zsűfolttság jelentősen megterheli a börtönkapacitást, így különösen a személyzet pszichés és fizikai munkaterhét és munkavégzési körülményeit, valamint azt, hogy érdemben fel tudjon lépni a börtönerőszakkal szemben.

⁷¹ Council of Europe: Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards. (CPT/Inf (2015) 44) European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) Strasbourg, 15 December 2015 (2020.05.01.) Online: <https://rm.coe.int/16806cc449>

⁷² Soltész Katalin: A fogva tartás körülményei a büntetés-végrehajtásban. Országgyűlés Hivatala, 2017 március 3. (2017/11)

⁷³ Részben ezt a kérdéskört vizsgálta a magyar Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 30500/5242/2017. számú „A Büntetés-végrehajtási szervezeten belül alkalmazott és esetlegesen alkalmazandó közvetítői eljárások bemutatása” címmel megadott országos kutatási engedély keretében lefolytatott vizsgálat. Ismerteti: Nagy Anita - Dobos Ádám György: Túlszűfolttság a büntetés-végrehajtási intézetekben és a konfliktusok. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica 2019/(37)1. 305.o.

A börtönszűfoltosság olyan általános problémát jelent az Unión belül - és ezen túl is, a világ legtöbb börtönében -, amellyel összefüggésben számtalan döntés született.

Az EJEB az ítélkezési gyakorlatában döntően a már hivatkozott minimális sztenderdeket veszi figyelembe rögzítve, hogy az államok felelőssége nemcsak a megfelelő börtönkörülmények biztosításában merül ki, hanem abban az esetben is fennáll, amennyiben nem akadályozzák meg más fogvatartottak bántalmazó magatartását, vagy biztosítják annak megelőzhetőségét.

Önmagában a cellák egy főre jutó lakóterülete alapot adhat azon megdönthető vélelemre, hogy az adott állam ez alapján jogsértést követ el a kínzó és embertelen, megalázó bánásmód tilalmával szemben. Ennek tükrében a hatóságok jogszabályszerű működése mellett is megállapítható a rossz bánásmód, amennyiben 3 m²-nél kevesebb személyes lakóter jut 1 elítéltra; ugyanakkor figyelembe veszik a cellán kívül töltött idő hosszát, a sporteszközökhöz vagy sétához való hozzáférés lehetőségét csakúgy, mint a helyiségek általános állapotát, de jelentőséghez jut például a kapcsolattartás gyakorisága és milyensége, vallásgyakorlás és véleménynyilvánítás szabadsága, az ügyvédekhez illetve a jogi védelemhez való hozzáférés. Az EJEB továbbá aggodalmát fejezte ki a magánzárkában büntető jelleggel, ideiglenesen történő elhelyezés végrehajtási körülményeivel összefüggésben csakúgy, mint a testüreg vizsgálattal kapcsolatban.

A kelet-közép-európai államok és FÁK körében végzett nemzetközi kutatás elsősorban azt vizsgálta, hogy van-e lehetőség panasz benyújtására a fogvatartottak jogainak csorbulása esetén. Az országok között tehát nemcsak EU-s tagállamok, hanem azon túl az EU-hoz még nem csatlakozott országok (pl. Szerbia) ugyanúgy részt vettek mint a Szovjet Unió utódállamai. Bár lényeges különbség van az egyes országok fejlettsége illetve szabályozási súlypontjai között azonban általánosságban rögzíthető, hogy a CPT illetőleg az EJEB szerepe ezen országokban is egyre jelentősebb.⁷⁴

Az elmúlt időszakban hazánk tekintetében a statisztikai adatok egy csekély javulást rögzítettek, ugyanakkor azonban fontos arra is utalni, hogy számos olyan felmérés készült a büntetés-végrehajtás intézményrendszerén belül, amely jelentősen aláhúzza a további lépések szükségességét; így például egy országos felmérés eredményeként kiderült, **„hogy voltak olyan elítéltek, akik fogvatartásuk egyes időszakaiban 0,38 m²-en tartózkodtak”**⁷⁵. A BVOP által készített tanulmány pedig arra mutat rá, hogy **„150% feletti telítettség a szakmai munkát negatívan befolyásolja, a 200% pedig elnehezíti, sőt veszélyezteti”**⁷⁶. A hazai szakemberek véleménye szerint a legnagyobb problémát az ingadozó fogvatartotti létszám jelenti, amely miatt rendkívül nehéz mind állományban, mind objektív feltételekben az elvárásoknak eleget tenni.

Fontos azonban azt is rögzíteni, hogy a marasztaló bírósági döntések esetében önmagában a 100%-ot meghaladó telítettség már alapul szolgálhat a negatív tartalmú ítélet meghozatalára. Ez annak ellenére is igaz, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt álláspontja szerint **„az életminőséget nem lehet pusztán a férőhely nagyságával kifejezni, mert ez egy adott helyzetnek csupán egy, bár nyilván nagyon fontos szegmense. Ebbe beletartozik a specifikus egyéni szükségleteknek a köre, a tárgyi adottságok kérdése, a szálláshelyen töltött idő, a zárkán kívül töltött idő, stb.”**⁷⁷.

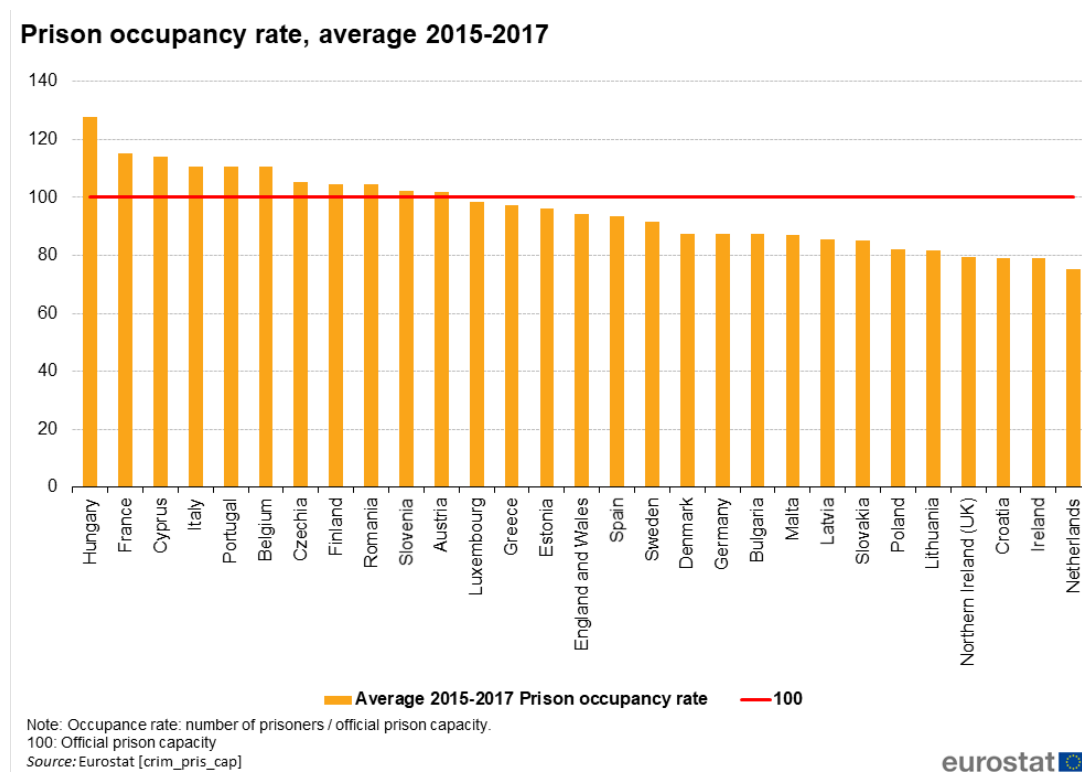
⁷⁴ Kádár, András (ed.): 'Compliance' Assessing Prison Compliance Mechanism in CEE and FSU Regions. Hungarian Helsinki Committee, Budapest, 2010.

⁷⁵ Palló: i.m. 20.o.

⁷⁶ Palló: i.m. 22.o.

⁷⁷ Palló: i.m. 20.o.

Börtönkapacitás és -zsúfoltság – az Eurostat adatai alapján

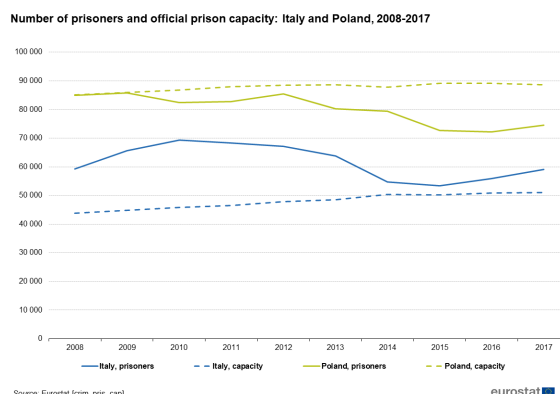
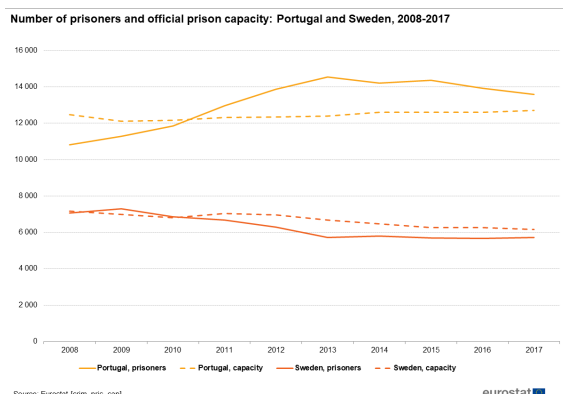

11. ábra A börtönférőhely kihasználtsági rátája

Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prison_occupancy_rate,_average_2015-2017.png

Az Eurostat börtönpopulációra vonatkozó adatai⁷⁸ 2015-2017 között a legmagasabb börtönzsúfoltságot Magyarországon (127,9), Franciaországban (115,3), Cipruson (114,1), Olaszországban (110,7), Portugáliában és Belgiumban (110,5) figyelték meg. 18 ország rendelkezett valamennyi extra-kapacitással vagy "üres cellákkal". Fontos azonban arra is utalni, hogy az országos átlagadatok egyben elrejtik az esetleges jelentős nemzeti különbségeket.

⁷⁸ Eurostat. Statistics Explained. (2020.05.01.) Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Prison_occupancy_rate,_average_2015-2017.png

Source: Eurostat [csm_pris_cap]

eurostat

12. ábra A fogvatartottak száma és a hivatalos börtönkapacitás alakulása 2008-2017 Portugália és Svédország Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:PRISON_7_Number_of_prisoners_and_official_prison_capacity_Portugal,_Sweden_2008-2017.png

Source: Eurostat [csm_pris_cap]

eurostat

13. ábra A fogvatartottak száma és a hivatalos börtönkapacitás alakulása 2008-2017 Olaszország és Lengyelország Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:PRISON_8_Number_of_prisoners_and_official_prison_capacity_Italy,_Poland_2008-2017.png

A kiemelt 4 ország adott meg legteljesebb statisztikai adatsort, így érdekes az irányok összevetése.

Svédországban 2009-ben kezdődött a fogvatartottak számának csökkenése, s 2011-től a börtönkapacitás is csökkentésnek indult. 2017-ig a fogvatartottak szám viszonylag állandónak tekinthető úgy, hogy a férőhelyek csökkentése folyamatos. Ehhez képest Portugáliában 2013-ig egy markáns létszámnövekedés rajzolódik ki, annak ellenére, hogy a kapacitás viszonylag változatlan maradt. Ez szükségszerűen vezetett a viszonylagos börtönzsúfoltság kialakulásához. A helyzet javulását a kapacitás-bővítés mellett a fogvatartottak számának egyidejű csökkenése jelentette. Ehhez képest Olaszországban a börtönök kapacitása folyamatosan növekedett, miközben a fogvatartottak száma hektikusan változott. Ez egy időben kiugróan magas börtönzsúfoltságot idézett elő (2010), míg 2015-re a helyzet sokat javult. A kapacitásbővítés Lengyelországban is végig kimutatható volt, és a börtönpopuláció számának csökkenése ezzel párhuzamosan jelentősen javította a börtönök kihasználtságát. Lényeges, hogy például Svédországhoz képest azonban nem mondtak le a férőhely-bővítésről, az megmaradt.

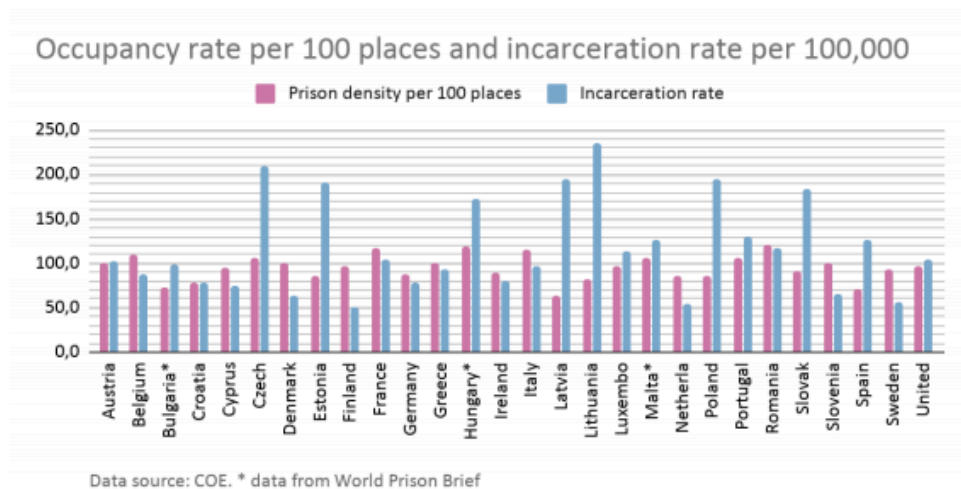
Börtönkapacitás és -zsúfoltság – a European Prison Observatory kutatása alapján

Az European Prison Observatory⁷⁹ 2019-es felmérése szerint egészében kevesebb fogvatartott van, mint az európai börtönrendszerek hivatalos kapacitása⁸⁰. Ha azonban a régiót az egyes államok szintjére bontják, a börtönök népsűrűségében mutatkozó különbségek már nagyon jelentősek. A kérdés megvitatásánál fontos rámutatni, hogy az egy fogvatartottra eső minimális hely országonként eltérő; ezért az európai börtönök kapacitását nem számítják azonos módon. Ez azt jelenti, hogy vannak országok, ahol a hivatalos kihasználtság alacsonyabb, mint másoknál, ám valójában kevesebb helyen tartják fogvatartottaikat.

⁷⁹ European Prison Observatory: Prisons in Europe. 2019 report on European prisons and penitentiary systems. October 2019. (With the financial support of the Criminal Justice Program of the European Union.) (2020.05.01.) Online: <https://www.antigone.it/upload2/uploads/docs/Prisonsineurope2019.pdf>

⁸⁰ European Prison Observatory: i.m. pp 6-8

14. ábra A börtönférőhelyek kihasználtsági rátája Forrás: European Prison Observatory: Prisons in Europe. 2019 report on European prisons and penitentiary systems. p.8.

Bár Magyarország még mindig a magas kihasználtságú országok közt található, a fogvatartotti szám csökkenése és egyéb intézkedések ellenére még mindig az élen áll Európában.

- a legtöbb túlszűfolt börtön – hazánkon túl – Franciaországban, Olaszországban és Romániában működik; a kihasználtság 115–120% közötti;
- Dánia, Ausztria, Görögország, Cseh Köztársaság, Portugália, Szlovénia, Málta és Belgium esetén 100,5 és 109,3 közé tehető az arányszám;
- a fennmaradó 16 országban kevesebb fogvatartott van, mint a rendelkezésre álló férőhely.

Érdeemes megjegyezni, hogy az egyébként legmagasabb 100.000 lakosra jutó fogvatartotti számmal rendelkező országok közül csak az olasz és a francia intézetek túlszűfoltak (bár Belgium sem sokkal marad el e tekintetben az első csoporttól).

Ugyanakkor az egyébként szigorúnak tűnő ítélkezési gyakorlatot folytató, alacsony népességgel rendelkező balti államok - Lettország, Litvánia, Észtország -, vagy a hazánknál is magasabb fogvatartotti arányt adó Szlovákia börtönkapacitása nem éri el a 100%-ot. Ennek hátterében a nemzeti börtönrendszerek örökölt infrastrukturális sajátosságai komoly szerepet játszanak, amelyek részben a kapacitás-számítás mikéntjét⁸¹ is befolyásolják (más országokhoz képest a jogszabály alacsonyabb négyzetméter-arányt is megenged⁸²).

Börtönkapacitás és -szűfoltosság – a COE SPACE I kutatása alapján

A börtönsűrűségnek és a börtönök túlszűfoltosságának mutatóit az egyes országok által a börtönök kapacitására vonatkozó adatok alapján számítják ki, amelyek megfelelnek a saját

⁸¹ „The explanation behind this phenomenon could lay in the legacy of infrastructures of the previous regimes and in the way the prison capacity is calculated: each detainee could be **allocated by law in less square meters** compared to other countries.” In: European Prison Observatory: i.m. p.7

⁸² így például Lengyelországban, ahol a kívánatos minimum 3m²/fogvatartotti érték a nemzeti szabályozás értelmében meghatározott feltételek mentén, de számtalan esetben felülírható (lásd később)

becslésüknek. A SPACE I kérdőív⁸³ a börtönök tervezési kapacitása alapján határozza meg a túlzásfóltóságot (azaz akkor van túlzásfóltóság, amikor a büntetés-végrehajtási intézetekben 100 helyen több mint 100 fogvatartott van).

Néhány ország a tervezési kapacitás helyett az operatív kapacitás fogalmát használja. Következésképpen a börtönsűrűség és a börtönök túlzásfóltóságának mutatói nem teszik lehetővé a közvetlen határokon átnyúló összehasonlítást⁸⁴.

a táblázat forrása ⁸⁵	Nagyon magas	Magas	Közepes	Alacsony	Nagyon alacsony	Nincs adat
a börtön-népeség aránya 100.000 lakosra (50 PA)⁸⁶	Albánia, Azerbajdzsán, Cseh Köztársaság, Észtország, Grúzia, Magyarország, Lettország, Litvánia, Moldova, Montenegró, Lengyelország, Orosz Föderáció, Szerbia, Szlovákia Köztársaság, Törökország, Egyesült Királyság: Anglia és Wales és Egyesült Királyság: Skócia	Portugália, Spanyolország (összesen), Spanyolország (állami közigazgatás) és Ukrajna	Ausztria, Bulgária, Franciaország, Luxemburg, Málta, észak Macedónia, Románia és Spanyolország (Katalónia)	Belgium, Ciprus, Görögország, Írország, Olaszország és Svájc	Andorra, Örményország, Horvátország, Bosznia és Hercegovina (Republika Srpska), Dánia, Németország, Izland, Liechtenstein, Monaco, Hollandia, Norvégia, San Marino, Szlovénia, Svédország és Egyesült Királyság: Észak-Írország	Bosznia és Hercegovina (állami és szövetségi szint)
a női fogvatartottak aránya a teljes börtön-népeséghez viszonyítva (%) (45 PA)	Andorra, Cseh Köztársaság, Finnország, Németország, Magyarország, Izland, Lettország, Moldova, Monaco, Portugália, Orosz Föderáció, Szlovákia és Spanyolország	Ausztria, Hollandia, Norvégia, Svédország és Svájc	Horvátország, Ciprus, Görögország, Luxemburg és Szlovénia	Dánia, Észtország, Írország, Olaszország, Litvánia, Lengyelország, Románia, Szerbia, Törökország és az Egyesült Királyság	Albánia, Örményország, Azerbajdzsán, Bulgária, Franciaország, Liechtenstein, Montenegró, Észak-Macedónia, és San Marino	Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Málta és Ukrajna.

⁸³ Aebi, Marcelo F. – Mélanie M. Tiago: SPACE I (Statistiques Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe) - 2019 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations. (PC-CP (2020) 02) (2020.05.01.) Council of Europe & University of Lausanne, Strasbourg, 2019

⁸⁴ „The indicators of prison density and prison overcrowding are calculated on the basis of the data on prison capacity provided by the countries, which corresponds to their own estimation of it. The SPACE questionnaire provides a definition of overcrowding based on the design capacity of the prisons (i.e. there is overcrowding when there are more than 100 inmates per 100 places in penal institutions). Some countries use the concept of operational capacity¹⁰ instead of design capacity¹¹. As a consequence, the indicators of prison density and prison overcrowding do not allow direct cross-national comparisons” In: Aebi, Marcelo F. – Mélanie M. Tiago: i.m. p. 69

⁸⁵ Aebi, Marcelo F. – Mélanie M. Tiago: i.m. pp. 4-5

⁸⁶ a választ adó börtönadminisztráció (Prison Administration) száma

a külföldi fogvatartottak aránya a teljes börtön-népességhez viszonyítva (%) (42 PA)	Andorra, Ausztria, Ciprus, Dánia, Észtország, Franciaország, Görögország, Izland, Olaszország, Liechtenstein, Luxemburg, Monaco, Hollandia, Norvégia, Szlovénia, Spanyolország és Svájc	Finnország, Montenegró és Románia Portugália		Horvátország, Írorság és Egyesült Királyság: Anglia és Wales	Albánia, Örményország, Azerbajdzsán, Bulgária, Cseh Köztársaság, Magyarország, Lettország, Litvánia, Moldova, Észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, orosz Szövetség, San Marino, Szerbia, Szlovák Köztársaság, Törökország és Egyesült Királyság: Észak-Írország	Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Németország, Málta, Svédország, Ukrajna és Egyesült Királyság: Skócia
az 50 éves vagy annál idősebb fogvatartottak aránya a teljes börtön-népességhez viszonyítva (%) (39 PA)	Bulgária, Olaszország, Liechtenstein, Monaco, Norvégia, Portugália, Szlovénia, Spanyolország (összesen) és Spanyolország (állami közigazgatás)	Andorra, Észtország, Görögország, Magyarország, Hollandia, Észak-Macedónia, Lengyelország, Szerbia, Spanyolország (Katalónia) és az Egyesült Királyság: Anglia és Wales	Ausztria, Horvátország, Ciprus, Szlovákia Köztársaság és Svédország	Albánia, Cseh Köztársaság, Dánia, Finnország, Franciaország, Izland, Írország, Luxemburg, Románia és Egyesült Királyság: északi Írország	Litvánia, Moldova, Montenegró, Orosz Föderáció, San Marino, és Törökország	Örményország, Azerbajdzsán, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Németország, Lettország, Málta, Svájc, Ukrajna és Egyesült Királyság: Skócia
jogerős ítélet nélkül szabadságuktól megfosztottak aránya a teljes börtön-népességhez viszonyítva (%)	Albánia, Andorra, Örményország, Horvátország, Ciprus, Dánia, Franciaország, Görögország, Olaszország, Lettország, Liechtenstein, Luxemburg, Monaco, Montenegró, Hollandia, Svédország, Svájc és Egyesült Királyság: Észak-Írország	Norvégia és Szlovénia	Ausztria, Finnország és Németország	Azerbajdzsán, Bulgária, Írország, Moldova, Portugália, Spanyolország (Katalónia), Törökország és az Egyesült Királyság: Skócia	Cseh Köztársaság, Észtország, Magyarország, Izland, Litvánia, észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, Orosz Föderáció, San Marino, Szerbia, Szlovák Köztársaság, Spanyolország (összesen), Spanyolország (állam Adminisztráció) és Egyesült Királyság: Anglia & Wales	Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Málta és Ukrajna
börtön-sűrűség 100 férőhelyhez viszonyítva (49 PA)	Belgium, Franciaország, Magyarország, Olaszország, Románia és Törökország	Ausztria, Ciprus, Cseh Köztársaság, Dánia, Finnország,	Azerbajdzsán, Németország, Írország, Luxemburg, Montenegró,	Albánia, Bulgária, Horvátország, Észtország, Grúzia, Izland, Litvánia, Észak	Andorra, Örményország, Bosznia és Hercegovina	Bosznia és Hercegovina (Állami és szövetségi szint) és Ukrajna

		Görögország, Málta, Moldova, Hollandia, Portugália, Szerbia, Szlovénia, Egyesült Királyság: Anglia és Wales & UK: Skócia	Norvégia, Lengyelország, Szlovákia Spanyol Köztársaság (Katalónia), Svédország és Svájc	Macedónia, Orosz Föderáció, Spanyolország (összesen), Spanyolország (állam Adminisztráció) és Egyesült Királyság: Északi Írország	Hercegovina (Republika Srpska), Lettország, Liechtenstein, Monaco és San Marino	
az egy alkalmazott-ra eső fogvatartottak aránya (fő) (44 PA)	Ausztria, Görögország, Moldova, Montenegró, Észak-Macedónia, Lengyelország, Orosz Föderáció, Szerbia, Spanyolország (állam Közigazgatás) és Törökország	Cseh Köztársaság, Észtország, Németország, Magyarország Litvánia, Portugália, Szlovák Köztársaság, Spanyolország (összesen) és Egyesült Királyság: Skócia	Bulgária, Ciprus, Franciaország Románia, Szlovénia, Spanyolország (Katalónia) és Egyesült Királyság: Anglia és Wales	Horvátország, Finnország, Olaszország, Lettország, Luxemburg és Svájc	Albánia, Andorra, Örményország, Dánia, Izland, Írország, Liechtenstein, Monaco, Hollandia, Norvégia, San Marino, Svédország és Egyesült Királyság: Észak-Írország	Azerbajdzsán, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Málta és Ukrajna
a felvételi arány /100.000 lakos 2018-ban (41 PA)	Bulgária, Horvátország, Ciprus, Dánia, Magyarország, Litvánia, Monaco, Montenegró, Lengyelország, Szerbia, Svájc és az Egyesült Királyság	Írország, Liechtenstein, Luxemburg, Hollandia és Szlovák Köztársaság	Albánia, Andorra és Norvégia	Ausztria, Észtország, Franciaország, Németország és Szlovénia	Azerbajdzsán, Cseh Köztársaság, Finnország, Görögország, Izland, Olaszország, Moldova, Észak-Macedónia, Portugália, Románia, San Marino, Spanyolország és Svédország	Örményország, Belgium, Bosznia & Hercegovina, Grúzia, Lettország, Málta, orosz Szövetség, Törökország és Ukrajna
a kibocsátások aránya /100.000 lakó 2018-ban (41 PA)	Bulgária, Ciprus, Írország, Litvánia, Luxemburg, Monaco, Montenegró, Hollandia, Lengyelország, Oroszország, Szerbia és Törökország	Albánia, Andorra, Horvátország, Liechtenstein és Norvégia	Ausztria, Dánia szlovák Köztársaság és Szlovénia	Örményország, Cseh Köztársaság, Finnország, Franciaország, Moldova, Észak-Macedónia és Egyesült Királyság: Anglia és Wales	Azerbajdzsán, Görögország, Magyarország, Izland, Olaszország, Portugália, Románia, San Marino, Spanyolország, Svédország és Egyesült Királyság: Észak-Írország	Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Németország, Lettország, Málta, Svájc, Ukrajna és Ukrajna Egyesült Királyság: Skócia
öngyilkosság i ráta 10.000 fogvatartott-ra 2018-ban (43 PA)	Örményország, Ausztria, Bulgária, Horvátország, Ciprus, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország,	Cseh Köztársaság, Litvánia és Spanyolország (összesen)	Lettország és Spanyolország (állami adminisztráció)	Románia, Oroszország és Szlovákia	Albánia, Andorra, Azerbajdzsán, Magyarország, Írország, Liechtenstein, Luxemburg, Monaco, Montenegró, Észak-Macedónia,	Belgium, Bosznia és Hercegovina, Grúzia, Málta, Ukrajna, Egyesült Királyság: Észak-Írország és Egyesült Királyság:

	Izland, Olaszország, Moldova, Hollandia, Portugália, Spanyolország (Katalónia), Svájc és Egyesült Királyság: Anglia és Wales				Norvégia, Lengyelország, San Marino, Szerbia, Szlovénia, Svédország és Törökország	Skócia
a szökések aránya 10.000 fogvatartott- ra 2018-ban (43 PA)	Ausztria, Azerbajdzsán, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Izland, Írország, Olaszország, Litvánia, Luxemburg, Hollandia, Észak Macedónia, Norvégia, San Marino, Szerbia, Szlovénia, Svédország és Románia Svájcban	Magyarország	Portugália és Spanyolor- szág (Katalónia)		Albánia, Andorra, Bulgária, Horvátország, Ciprus, Cseh Köztársaság, Észtország, Lettország, Liechtenstein, Moldova, Monaco, Montenegró, Lengyelország, Románia, orosz Szövetség, Szlovák Köztársaság, Spanyolország (összesen), Spanyolország (állam adminisztráció) Törökország, Egyesült Királyság: Észak-Írország és Egyesült Királyság: Skócia	Örményország , Belgium, Bosznia & Hercegovina, Grúzia, Málta, Ukrajna és Egyesült Királyság: Anglia és Wales
a börtön- büntetések átlagos hossza hónapokban [az állomány és az áramlás alapján] (41 PA)	Albánia, Ausztria, Azerbajdzsán, Cseh Köztársaság Köztársaság, Észtország, Franciaország Görögország, Magyarország Olaszország, Moldova, Észak- Macedónia, Lengyelor- szág, Portugália, Románia, Szlovák Köztársaság és Románia Spanyol- ország	Litvánia	Németország, Luxemburg és Svédország	Andorra, Izland, Szerbia, Szlovénia és Egyesült Királyság: Anglia és Wales	Bulgária, Horvátország, Ciprus, Dánia, Finnország, Írország, Liechtenstein, Monaco, Montenegró, Hollandia, Norvégia, San Marino, Svájc, Egyesült Királyság: Észak-Írország és Egyesült Királyság: Skócia	Örményország , Belgium, Bosznia & Hercegovina, Grúzia, Lettország, Málta, orosz Szövetség, Törökország és Ukrajna Ukrajna

Börtönnépszerűség az egyes országokban

Bár az egyes országok átlagadatait tekintve vannak „jól” és „kevésbé jól” teljesítő országok, fontos rögzíteni, hogy ez nem jelenti azt, hogy az egyes országokon belül ne lennének zsúfolt, vagy zsúfoltabb intézmények; másrészt, hogy a számok mögött számtalan befolyásoló tényező áll (ahogy arra már utaltunk, az adatszolgáltatás körétől a nemzeti szabályozásig).

A közelmúlt egyik nagy börtönkutatása 2013-2019 között zajlott. Ebben a börtönsűrűség és a börtönök túlszűfoltóságának mutatóit az egyes államok által, a börtönkapacitásra vonatkozó adatok alapján számítják ki, amelyek megfelelnek a saját becslésüknek. A SPACE I. kérdőív a börtönök tervezési kapacitása alapján határozza meg a túlszűfoltóságot (azaz akkor van túlszűfoltóság, amikor a büntetés-végrehajtási intézetekben 100 férőhelyen több mint 100 fogvatartott van). Néhány ország a tervezési kapacitás helyett az operatív kapacitás fogalmát használja⁸⁷. Így a kutatás külön is kiemeli, hogy az országok börtönsűrűségének és a börtönök túlszűfoltóságának mutatói nem teszik lehetővé a közvetlen határokon átnyúló összehasonlítást.

Németország⁸⁸:

szabályozás:

a fogvatartotti hely méretére vonatkozóan *szövetségi szinten nincs specifikáció*, és nincsenek kötelező érvényű nemzeti jogszabályok sem;

tartományi szinten Baden-Württemberg kivétel; itt létezik az egyes fogvatartottakra jutó előírt minimális 'padlóméret' (JVollzBG 7. cikk (2) és (3) bekezdés). A törvény hatálybalépése után épített börtönökben a nettó alapterületeknek személyenként 9 m²-nek kell lennie az egyes, fogvatartásra szolgáló helyiségekben (pl.: zárka), és legalább 7 m²-nek közös elhelyezés esetén (AK-Pollähne: 93. cikk, LandesR, 33. preambulum-bekezdés);

Brandenburgban legalább 14 m² alapterületet írnak elő az őrizet céljára szolgáló helyiségek számára, amely így 2 fogoly elhelyezésére alkalmas (BbgJVollzG 108. cikk (4) bekezdés; AK Pollähne: 93. cikk, LandesR 34. preambulum-bekezdés).

börtönsűrűség (túlszűfoltóság)⁸⁹:

a börtön sűrűsége 85,2% (2018. augusztus); az utóbbi időben azonban az intézetek kezdtek újra túlszűfolttá válni;

arány:

a külföldiek aránya 26,16%-os (16267 fő)

Ausztria⁹⁰:

szabályozás:

a minimum-norma 6m² egyszemélyes cella, 4m² többszemélyes cella esetén;

bírósági gyakorlat, kritika⁹¹:

a grazi Karlau börtönben a főépület A, B és C blokkjainak többsége nem kapott elegendő hozzáférést a természetes fényhez, a cellaablakok mérete és elhelyezkedése miatt;

⁸⁷ „Some countries use the concept of operational capacity instead of design capacity. As a consequence, the indicators of prison density and prison overcrowding do not allow direct cross-national comparisons” In: Aebi, Marcelo F. – Mélanie M. Tiago: i.m. p. 69

⁸⁸ Graebisch, Christine - Melanie Schrosch: Prison Conditions in Germany. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 7.

⁸⁹ Graebisch, Christine - Melanie Schrosch: i.m. p. 8.

⁹⁰ Katona, Nora - Philipp Hamedl: Prison Conditions in Austria. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 5.

⁹¹ Report to the Austrian Government on the visit to Austria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. CPT, 2015. p. 35. (2020.05.01.) Online: <https://www.refworld.org/docid/5666f2704.html>

a Feldkirch börtönben a földszinten elhelyezkedő kétszemélyes cellák körülbelül 9,3 m²-ek voltak, azonban alapterületük nagy részét a cellába épített WC (kb. 1,4 m²) és egyéb felszerelések (például emeletes ágy, asztal, székek, szekrények stb.) vették el, alig hagyva helyet a cellában a mozgásnak;

börtönsűrűség (túlzsúfoltság):

103%;

arány:

a külföldi fogvatartottak aránya az összpobláció 54,39%-a (4,683 fő)

Franciaország⁹²:

szabályozás:

nincsenek nemzeti szabályok; azonban a börtönvezetőség körlevele előírja a következő minimum-alapterületet:

- egyszemélyes cellák esetén legalább 9 m²
- kétszemélyes cella esetén legalább 11 m²
- háromszemélyes cella esetén legalább 14 m²
- négyszemélyes cella esetén legalább 19 m²
- ötszemélyes cella esetén legalább 24 m²
- hatszemélyes cella esetén legalább 29 m²

a kitöltők szerint a cellák tényleges méreteiről nincs adat, hiszen az Igazságügyi Minisztérium azt soha nem számította ki⁹³; az információt még bírósági végzés ellenére sem adta meg a kutatóknak

börtönsűrűség (túlzsúfoltság):

117,8%

Spanyolország⁹⁴:

szabályozás:

nem közöltek semmilyen információt az elvárt m²-ről;

ezen túl csak és kizárólag a legújabb börtönökről adtak meg adatot a tényleges m²/fogvatartotti számról; ez az új intézetekben 9-10m² cellánként, ahol „általában” 2 ember helyezkedik el;

Görögország⁹⁵:

szabályozás:

6 m²/fő az előírt (de a tényleges adatról nincs hivatalos információ)

bírósági gyakorlat, kritika:

a CPT, az ombudsman, stb. számtalan alkalommal jelezte, hogy a cellák túlzsúfoltak

börtönsűrűség (túlzsúfoltság):

107,23%

arány:

a fogvatartottak 54,46%-a külföldi

Egyesült Királyság (Anglia, Wales)⁹⁶:

⁹² Crétenot, Marie - Barbara Liaras: Prison Conditions in France. Antigone Edizioni, Rome, 2013. p. 10.

⁹³ „The Ministry of Justice never calculated this datum.” In: Crétenot, Marie - Barbara Liaras: i.m. p. 10

⁹⁴ Ocaña, Monica Aranda - Alejandro Forero Cuéllar: Prison Conditions in Spain. Antigone Edizioni, Rome, 2019. pp. 5-6

⁹⁵ Artinopoulou, Vasiliki - Evangelos Kamarakis: Prison Conditions in Greece. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 6.

⁹⁶ Silvestri, Arianna: Prison Conditions in the United Kingdom. Antigone Edizioni, Rome, 2013. pp. 11, 23

szabályozás:

nincsen konkrét nemzeti kritérium a m²-ről, azonban ehelyett a következő kerül meghatározásra: „megfelelő az egészségnek”

nincs adatuk a kutatásban résztvevőknek a tényleges m²/fogvatartotti adatról

börtönsűrűség (túlzsúfoltság):

arra a kérdésre, hogy „A büntetés-végrehajtási intézetek tiszteletben tartják-e az emberi méltóságot és amennyire csak lehetséges, a magánélet védelmét, valamint megfelelnek-e az egészségügyi és higiéniai követelményeknek, figyelembe véve az éghajlati viszonyokat és különösen az alapterületet, a légköbméretet, a világítást, a fűtést és szellőzést?” - azt a hivatalos választ kapták, hogy „Sok börtön már régi és nem biztosít elégséges életkörülmények és lehetőségeket. Ráadásul, a túlzsúfoltság megnehezíti a magánélet fenntartását az egyszemélyes cellák esetenkénti két- vagy akár háromszoros telítettségével.”

Lettország⁹⁷:

szabályozás:

a legális elvárás egy személyre 4 m² többszemélyes cella esetén

nincs adat a tényleges m²/fogvatartotti számról

Lengyelország⁹⁸:

szabályozás:

minimum 3m²/fogoly – azonban

meghatározott feltételek mellett a büntetés-végrehajtási törvény azonban lehetővé teszi a fogoly elhelyezését kisebb helyiségben is, feltéve,

ha az eléri a 2m²/fogvatartotti számot

és a fogvatartott legfeljebb 14 napot tölt ebben a cellában;

- a határidő a büntetés-végrehajtási bíró hozzájárulásával 28 napra meghosszabbítható;
- kivételes körülmények között (vészhelyzet, járványállapot vagy más, a foglyok életét, egészségét fenyegető súlyos veszély esetén) a börtönigazgató 90 napig tarthatja ilyen körülmények közt a fogvatartottat;

a büntetés-végrehajtási törvény 2011. évi módosítása értelmében abban az esetben, ha a fogvatartásra szolgáló intézetben a létszám meghaladja az országos kapacitásszintet, a bíróságok elhalaszthatják a büntetés-végrehajtását; ez a rendelkezés nem vonatkozik például a szexuális bűnelkövetőkre, visszaesőkre, az erőszakos bűncselekményt elkövető elítéltekre;

a börtönszolgálat kéthetente köteles közzétenni a börtönökben fogvatartottak számáról és az általános sűrűségről

a tényleges m²/fogvatartotti számról nincs adatuk

börtönsűrűség (túlzsúfoltság):

98,6%

Portugália⁹⁹:

szabályozás:

a m³-számra irányadó kritérium: „tisztelni kell az emberi méltóságot”

⁹⁷ Kamenska, Anhelita: Prison Conditions in Latvia. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 4

⁹⁸ Kładoczný, Piotr - Marcin Wolny: Prison Conditions in Poland. Antigone Edizioni, Rome, 2013. pp. 10-11

⁹⁹ Dóres, António Pedro - Nuno Pontes - Ricardo Loureiro: Prison Conditions in Portugal. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 5

a tényleges m²/fogvatartotti számról nincs adat
 börtönsűrűség (túlzsúfoltság):
 105,8%

Olaszország¹⁰⁰:

szabályozás:

nincs konkrét kritérium

az egyetlen irányadó jogszabály, amelyet figyelembe vesznek, az Egészségügyi Minisztérium által kiadott dokumentum (1975. július 5.), amely meghatározza a lakhatás kritériumait:

egyszemélyes zárkában legalább 9 m²,

kétszemélyes zárkában legalább 14 m²;

a tényleges m²/fogvatartotti számról nincs adat („mert az Igazságügyi Minisztérium sosem számolta ki”)

börtönsűrűség (túlzsúfoltság):

114,08

arány:

külföldiek aránya a teljes fogvatartotti létszámhoz képest 19,7%- 34,3% közötti

Egy másik, **2019-ben lefolytatott vizsgálat**¹⁰¹ hasonló súlypontok mentén vette számba az Unió, illetve egyes tagországok szabályozási adatait.

	börtön-sűrűség (%)	fogvatartottak száma 100.000 lakosra (fő)	minimum m ² / fogvatartott (egyszemélyes cellában) (m ²)	minimum m ² / fogvatartott (többszemélyes cellában) (m ²)	túlzsúfoltság (Igen/Nem/NA)
Ausztria ¹⁰²	103	33	6	4	Igen
Németország ¹⁰³	85,2	76	nemzeti szinten nem szabályozott	nemzeti szinten nem szabályozott	Nem
Görögország ¹⁰⁴	107,23	99,2	6	6	Igen
Olaszország ¹⁰⁵	120,6	96	9	2 ágy: 7 3 vagy több ágy: nemzeti szinten nem szabályozott	Igen
Lettország ¹⁰⁶	NA	195	4	4	NA
Portugália ¹⁰⁷	105,8	131	nemzeti szinten nem szabályozott „tisztelje az emberi méltóságot”	nemzeti szinten nem szabályozott „tisztelje az emberi méltóságot”	Igen
Spanyolország-Katalónia ¹⁰⁸	83,9-73,7	128,9-112,3	nemzeti szinten nem szabályozott	nemzeti szinten nem szabályozott	Nem-Nem

¹⁰⁰ Marietti, Susanna: Prison Conditions in Italy. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 5

¹⁰¹ European Prison Observatory: Prisons in Europe. 2019 report on European prisons and penitentiary systems. October 2019. (With the financial support of the Criminal Justice Program of the European Union.) (2020.05.01.) Online: <https://www.antigone.it/upload2/uploads/docs/Prisonsineurope2019.pdf>

¹⁰² European Prison Observatory: i.m. pp. 23-26

¹⁰³ European Prison Observatory: i.m. pp. 27-30

¹⁰⁴ European Prison Observatory: i.m. pp. 31-34

¹⁰⁵ European Prison Observatory: i.m. pp. 35-38

¹⁰⁶ European Prison Observatory: i.m. pp. 39-40

¹⁰⁷ European Prison Observatory: i.m. pp. 41-44

¹⁰⁸ European Prison Observatory: i.m. pp. 45-48

Törökország ¹⁰⁹	121	288	nemzeti szinten nem szabályozott	nemzeti szinten nem szabályozott	Igen
----------------------------	-----	-----	-------------------------------------	-------------------------------------	------

Ha a jog sérelmet szenved - a panasztételi lehetőség

A CPT 2018-as, 27. általános jelentésében a panasztételi mechanizmus kapcsán rögzítette, hogy a **panaszkezelési mechanizmusok biztosítása garanciális jellegű** a kínzás, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód miatt sérelmet szenvedett fogvatartottak jogainak helyreállításánál.

Mindazzal, hogy ezek a lehetőségek ugyan a sérelmet nem teszik meg nem történetté, azonban lehetőséget biztosítanak a fogvatartottak és a személyzet közötti konfliktushelyzetek oldásához, valamint a későbbi pozitív kapcsolatok megerősítéséhez.

Fontos feltétel a CPT szerint, hogy a mechanizmusnak **azonnal hozzáférhetőnek** kell lennie és lehetőséget kell biztosítani a panasz szóban történő benyújtására is. Ezért az a kívánatos, hogy a panaszt a szolgálatot teljesítő alkalmazott is rögzíthesse (értelemszerűen kivéve a személyes elfoglaltság esetét).

Fontos a rövid határidő meghatározása illetve az eljárás gyorsasága, valamint annak garantálása, hogy a szóbeli panasz esetleges eredménytelensége esetén lehetőség nyílik a börtönadminisztráció következő hierarchikus szintjén immár írásban benyújtani azt, amelyre írásban kell válaszolni.

A jogérvényesítés minél szélesebb körű biztosítása érdekében szükséges, hogy a határozat mindig megjelölje azt a lehetőséget, ahová a panaszos a következő szinten fordulhat. A bizalmat építi az is, ha a vezetők kapcsolatot tartanak a fogvatartottakkal és lehetőséget biztosítanak a személyes panasztételre is.

A CPT ajánlja a **külső, független, panaszokkal foglalkozó testületek** létrehozását. E vonatkozásban az Európa Tanács országaiban számos **modellel** lehet találkozni, amelyek akár általános panaszkezelő szervként (közigazgatási bíróságok) vagy speciális meghatározott intézmények, tevékenységek illetve szakemberek (például független rendőrségi panasztestület) panaszügyiben járnak el.

Ugyanakkor azt is fontos rögzíteni, hogy önmagában a panasztestületek léte még nem jelenti a CPT által ajánlott elvárásnak való megfelelést, hiszen ehhez az is szükséges, hogy az adott testület képes legyen kötelező erejű döntéseket hozni és nyomon követni azok betartását.

A panaszmechanizmus **alapelvei** között az alábbiakat emeli ki: **elérhetőség, hozzáférhetőség, titoktartás/biztonság, hatásosság, nyomonkövethetőség**¹¹⁰.

A kínzással, a megalázó és embertelen bánásmóddal kapcsolatos panaszok elbírálásakor meghatározó az a tény, hogy az adott körülmény vagy tevékenység mennyiben felel meg az előbb említett fogalmak **tartalmi kritériumainak**. Ehhez fontos tehát annak rögzítése, hogy mit értünk az említett kínzás vagy embertelen megalázó bánásmód alatt. Richard Carver és Liza Handley 2016-ban megjelentetett kutatása kapcsán arról számol be, hogy a kutatás idején Nagy Britanniában a kínzás megakadályozása a kínzás kriminalizálásánál használt kétértelmű jogi

¹⁰⁹ European Prison Observatory: i.m. pp. 49-52

¹¹⁰ Complaints mechanisms (CPT/Inf(2018)4-part), Extract from the 27th General Report of the CPT, published in 2018

nyelvezet miatt hátráltatott. Annak ellenére, hogy a kínzást tartalmazó cikkelyek egyértelműen kimondták, hogy a kínzás mind az általános jog, mind az alkotmány szerint súlyos bűncselekménynek számított, a Brit jogban a kínzás nem volt egyértelműen kriminalizálva.¹¹¹ Fontos megállapítás, hogy a tartalmi kereteken túl lényeges szempont az is, hogy a panasz tételére mikor van lehetőség, ugyanis a kutatások azt igazolják, hogy közvetlenül a letartóztatást vagy a foglyosítást, illetve a büntetés-végrehajtási intézetbe való kerülést követő rövid időben belül történő panasztételi lehetőség jelent érdemi és hatékony segítséget és egyben támogatja a büntetés-végrehajtási rendszer minőségi javulását.

A bíróság előtt – az ítélkezési, jogértelmezési gyakorlat

Az egyes országok ítélkezési gyakorlata mutat eltéréseket, illetve – ahogy azt a német példán is láttuk – a felsőbb-bíróságok illetve a nemzeti alkotmánybíróság abban az esetben is jogsértést állapíthat meg, ha a korábbi döntés annak tényét nem rögzíti.

A rendelkezésekre álló források alapján rögzíthető, hogy a nemzeti sajátosságokon túl (angol „slopping out”-probléma) tipikusan az egy főre jutó alacsony m²- illetve m³-arány mellett olyan objektív okok miatt fordulnak a nemzeti bíróságokhoz, mint a nem megfelelő szellőzés, világítás, stb., illetve bizonyos szolgáltatások illetve az ahhoz való hozzáférés korlátozottsága, és ennek pszichés, fiziológia, mentális hatásai (amelyek a prizonizáció negatív elemeit csak tovább fokozzák).

A nemzeti bíróságok gyakorlata

Az egyes államok nemzeti ítélkezési gyakorlata – bár az ügyek előfordulását (részben azok háttérszabályozásának eltéréseiből adódóan) – és a Számos bírósági határozat rendelkezik a cellaméret, ezen túl elsősorban az egészségügy létesítmények elhelyezése, illetve a fényviszonyok biztosítása és az emberi méltóság megsértése kérdéseivel összefüggésben.

Aktivitását tekintve kiemelkedik *Németország*¹¹², ahol számos döntés született különböző szinteken is a jogsértések elkerülése, megelőzése, korrigálása érdekében.

Így például a Frankfurt am Main-i, tartományi Legfelsőbb Bíróság (OLG) egy 2005-ös határozatával kimondta, hogy fennáll az emberi méltóság megsértése fennáll, ha a WC-t egy 11,54 m²-es cellában, ahol három fogvatartottat helyeztek el, *nem kerül leválasztásra*.

Az elhelyezés megfelelősége kapcsán a *cellaméret* és a *fogvatartotti létszám* mellett egyéb szempontok is meghatározóak. *Ausztriában* például a Graz-Karlau börtönben lévő főépület A, B és C blokkjainak többsége kapcsán került rögzítésre¹¹³, hogy az ott található cellák - részben a cellaablakok mérete és elhelyezkedése miatt - *nem kapott elegendő hozzáférést a természetes fényhez*.

¹¹¹ Carver, Richard-Lisa Handley: Does torture prevention work? Liverpool University Press, Liverpool, 2016 p. 128. hivatkozva Haslam, Callum: Book review of Does Torture Prevention Work? by Richard Carver & Lisa Handley. In: Canadian Human of Human Rights 2017/(6)1 p. 207

¹¹² Graebisch, Christine - Melanie Schrosch: Prison Conditions in Germany. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 7.

¹¹³ Report to the Austrian Government on the visit to Austria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. CPT, 2015. p. 35. (2020.05.01.) Online: <https://www.refworld.org/docid/5666f2704.html>

Minthogy az embertelen, megalázó bánásmód, büntetés vagy a kínzás tartalmi elemeinek meghatározása bírói mérlegelés kérdése, mely számos szemponttól függ, önmagában például a büntetés-végrehajtás szabályainak ellentmondó intézkedés vagy gyakorlat automatikusan nem jelenti ezen jellemzők fennálltát. Erre figyelemmel találunk olyan döntést, amely bár megállapított jogsértést, de az emberi méltóság sérelmét nem. Így például a Karlsruhei döntéshozók egyik 2005-ös határozata¹¹⁴ szerint a 9,13 m²-es, kétszemélyes cellában térben elkülönített egészségügyi (szanitárius) 'létesítmény' elhelyezése normasértő, de nem ettől még nem sérti az emberi méltóságot. („*illegal, but not inhuman*”¹¹⁵). A tartományi Legfelsőbb Bíróság szerint ugyanis 2 fogvatartott egy olyan cellában való elhelyezése nem sérti az emberi méltóságot, ahol a fogvatartásra szolgáló helyiség legalább 9 m², és térben elkülönített, zárható egészségügyi 'létesítmény' (WC-vel és mosdókagylóval) áll rendelkezésre áll.

Országspecifikus problémák miatt is indulnak eljárások. Így például *Anglia és Wales* büntetés-végrehajtási intézményeiben az egyik legjelentősebb gond a gyakorlatban még mindig létezik az ú.n. „slopping out”-probléma. Ez azt jelenti, hogy a cellák egy részében nincs „angol-WC”, így annak 'alternatíváját' reggelente kell kiüríteni. Az e gyakorlat miatt indított eljárásban a fogvatartott kérte a működési rendszer megszüntetését, illetve azt, hogy annak jogsértő voltát mondja ki a bíróság. Az indítványt azonban elutasították.¹¹⁶ A 2020-ban megjelent áttekintő szakkönyv szerint az angol börtönök elrettentő szimbólumává vált „kübli”¹¹⁷ problematikája még ma is valóság; annak ellenére, hogy 1996-tól(!) minden rab számára 24 órás hozzáférést kell biztosítani a WC-használathoz, „*egyértelműnek tűnik, hogy ez még mindig nem így van*”¹¹⁸. Ez annak fényében kap különös súlyt, hogy 2019-ben a börtönök 58%-a volt túlszűfolt! Hivatalosan 74571 fő kapacitás állt rendelkezésre az angol és walesi intézetekben, míg a tényleges fogvatartotti szám 82233 fő volt. A régi, elavult épületek mellett gondot jelent az is, hogy az új építésű intézetek is rossz minőségűek, így pozitív változás alig észlelhető.

A nemzeti ítélkezés köréből kiemelkedik a *nemzeti alkotmánybíróságok* köre, amelyek nem csak a nemzeti alaptörvényekben/alkotmányokban rögzített emberi jogok - így az emberi méltóság – tartalmi-értelmezési kereteit alakítják folyamatosan, de több döntésben is rögzítik a büntetőhatalmát gyakorló állam felelősségét.

A Berlin tartományi Alkotmánybíróság határozata 2009-es¹¹⁹ határozata alapját a tartományi Legfelsőbb Bíróság egy 2007. évi határozata adta. A regionális felsőbb-bíróság szerint az 5,3 m²-es, egyágyas szobában, 3 hónap időtartamra történő elhelyezés nem sérti az emberi méltóságot.

Az Alkotmánybíróság szerint a Legfelsőbb Bíróság határozata alkotmányellenes, az emberi méltóság sérelmét megvalósító döntés. Az 5,25 m²-es helyiségben történő elhelyezés

---

¹¹⁴ „Die dauerhafte Unterbringung zweier Strafgefangener in einem gemeinsamen Haft-raum verstößt nicht gegen die Menschenwürde, wenn dieser über eine Größe von 9 qm verfügt und zusätzlich noch mit einer räumlich abgetrennten und durch eine Tür verschließbaren Nasszelle mit Toilette und Waschbecken ausgestattet ist.” In: Doppelbelegung von Hafträumen. Datum: 11.02.2005. „Doppelbelegung von Hafträumen” Oberlandesgericht Karlsruhe. Justiz in Baden-Württemberg. (2020.05.01.) Online: https://oberlandesgericht-karlsruhe.justiz-bw.de/pb/,Lde_DE/1150459?QUERYSTRING=Doppelbelegung+vonHaftraumen

¹¹⁵ Graebisch, Christine - Melanie Schrosch: Prison Conditions in Germany. Antigone Edizioni, Rome, 2019. p. 7.

¹¹⁶ Silvestri, Arianna: Prison Conditions in the United Kingdom. Antigone Edizioni, Rome, 2013. pp. 11, 23

¹¹⁷ árnyékszéként használt vödör börtöncellában

¹¹⁸ Cavadino, Michael – James Dignan – George Mair – Jamie Bennett: The Penal System. 6th edition. SAGE, Singapore, 2020. 4. 2. ”3.Bad condition”

¹¹⁹ VerfGH des Landes Berlin, Beschluss vom 03.11.2009 - 184/07; In: openJUR (2020.05.01.) Online: <https://openjur.de/u/281203.html>

megfelelősége illetve emberi jogokba ütközése kapcsán többek között a szaniterek kialakítása, az elzárva töltött időszak hossza és a fogvatartás egyéb szempontja is mérlegelendő.

A vizsgálat alá vont határozat emberi jogi megsértésének kimondásán túl rögzítésre került, hogy „(T)ekintettel az **állam különös felelősségére** azon fogvatartottakkal szemben, akik közvetlenül az állami hatalomnak alávetettek, a fogvatartási feltételek bizonyos minimumszabályait az emberi méltóság megőrzése érdekében nem szabad aláásni (megnyesni) a romló gazdasági körülmények ellenére sem”¹²⁰.

A német Szövetségi Alkotmánybíróság más döntésében nem csak az állam felelősségét mondja ki, hanem azt is rögzíti, hogy a nemzetközi sztenderdek figyelembe vétele illetve ennek elmulasztása már jogsértő jellegű gyakorlat.

A téma súlyát jól szimbolizálja, hogy a büntetés-végrehajtási intézményeken belüli emberi jogi jogsértésekkel összefüggésben a fiatalok büntetés-végrehajtási törvényének alkotmányossági kontrolljára is sor került. Az Alkotmánybíróság döntésében¹²¹ egyrészt amellelt foglalt állást, hogy a **jogalkotóknak** a törvények előkészítése során **ki kell használniuk** a végrehajtással összefüggésben rendelkezésre álló tapasztalati és tudományos ismereteket, a jogi követelmények meghatározásának a különböző büntetés-végrehajtási modellek, minták, kezelési formák hatékonyságával összefüggő hipotéziseken és prognózisokon kell alapulniuk.¹²²

A tudományos megalapozottság, a tudás és tapasztalatok transzformálása illetve a hatékonyság követelményének rögzítésén túl a döntés arra is kitér, hogy az elérhető megállapítások, a fogvatartotti aggodalmak **azt is jelezhetik**, hogy az **emberi jogok nemzetközi sztenderdjeit** és a nemzetközi dokumentumok előírásait, az ENSZ vagy az Európa Tanács szervezeteinek irányelveit és ajánlásait **nem tartják be vagy csak részben teljesítik**.¹²³ Ez – a szakirodalmi interpretációknak megfelelően – azt is jelenti, hogy ez a helyzet **arra utalhat**, hogy **a fogvatartottak emberi jogait sem veszik kellően figyelembe**.

A döntésben közvetetten az **állam felelősségének** keretei is rögzítésre kerülnek¹²⁴, amikor az Alkotmánybíróság kimondja, hogy megfelelő beavatkozási hatáskörük nélkül az **intézmények** nem tudják teljesíteni **alkotmányos kötelezettségeiket**, például **megvédeni a fogvatartottakat** és saját alkalmazottaikat **a fogvatartottak (-társak) támadásaitól**.

¹²⁰ „Angesichts der besonderen Verantwortung des Staates für Strafgefangene, die der Staatsgewalt unmittelbar unterworfen sind, dürfen zur Wahrung der Menschenwürde auch bei Verschlechterung der wirtschaftlichen Verhältnisse bestimmte Minimalstandards der Haftbedingungen nicht unterschritten werden.” részlet a döntésből

¹²¹ Leitsatz zum Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006 (2 BvR 1673/04; 2 BvR 2402/04) Zum Erfordernis einer gesetzlichen Grundlage für den Jugendstrafvollzug. BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006. - 2 BvR 1673/04 -, Rn. 1-77

¹²² „Die gesetzlichen Vorgaben für die Ausgestaltung des Vollzuges müssen zudem auf sorgfältig ermittelten Annahmen und Prognosen über die Wirksamkeit unterschiedlicher Vollzugsgestaltungen und Behandlungsmaßnahmen beruhen. Der Gesetzgeber muss vorhandene Erkenntnisquellen, zu denen auch das in der Vollzugspraxis verfügbare Erfahrungswissen gehört, ausschöpfen und sich am Stand der wissenschaftlichen Erkenntnisse orientieren.” In: BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006. - 2 BvR 1673/04 -, Rn. 62

¹²³ „Auf eine den grundrechtlichen Anforderungen nicht genügende Berücksichtigung vorhandener Erkenntnisse oder auf eine den grundrechtlichen Anforderungen nicht entsprechende Gewichtung der Belange der Inhaftierten kann es hindeuten, wenn völkerrechtliche Vorgaben oder internationale Standards mit Menschenrechtsbezug, wie sie in den im Rahmen der Vereinten Nationen oder von Organen des Europarates beschlossenen einschlägigen Richtlinien und Empfehlungen enthalten sind, nicht beachtet beziehungsweise unterschritten werden” In: BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006. - 2 BvR 1673/04 -, Rn. 63

¹²⁴ „Der Verfassungspflicht zum Beispiel, die Inhaftierten und das eigene Personal vor Übergriffen (Mit)Gefangener zu schützen, können die Anstalten nicht ohne eigene Eingriffsbefugnisse genügen.” In: BVerfG, Urteil des Zweiten Senats vom 31. Mai 2006. - 2 BvR 1673/04 -, Rn. 68

Egyebekben *több határozatban*¹²⁵ is foglalkozott a német Szövetségi Alkotmánybíróság a fogvatartási körülmények és az emberi jogi jogsértések kapcsolatával. Az eljárások alapját többségében elutasító bírósági döntések adták. Így például az Alkotmánybíróság 2BvR 1582/04 döntésében¹²⁶ kimondta, hogy a Stuttgarti Legfelsőbb Bíróság 2003. október 21-i határozata - 4 Ws 236-238 / 2003 - megsértette a felperesnek az Alaptörvény 19. cikke (4) bekezdése szerinti alapjogát, amikor nem állapította meg a jogsértést, bár a panaszost – többek között - 2001. november 21-vel kezdődően egy 7,4 m²-es zárkában, hétköznap 10, hétvégenként 23 órát tartották úgy bezárva, hogy ott egy másik személy is elhelyezésre került, az étkezőasztal és az ágy közvetlen közelében pedig egy külön szellőzéssel nem rendelkező WC volt¹²⁷.

Több esetben rögzítésre került, hogy az embertelen körülmények (és bánásmód) ténye önmagában a fogvatartásra szolgáló helyiség alapterületének méretéből nem állapítható meg.¹²⁸

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata

Az EJEB ítélkezési gyakorlata az embertelen, megalázó bánásmód, a kínzás tartalmi kereteinek meghatározása során kiemelkedően fontos. Ebből a szempontból pedig különös jelentősége van, hogy milyen forrásokra alapítja érvelését, speciális szerepet adva ezzel az adott dokumentumoknak, tényeknek.

Pallo József nyomatékkal emeli ki munkájában azt a tény, hogy az EJEB esetjogában a *CPT-sztenderd* rendszeresen a marasztaló döntések hivatkozási alapjául szolgált, ezáltal „*a bíróság jogalkalmazó tevékenységének jogforrásává erősödött*”¹²⁹.

Ennek a folyamatnak az első igazán meghatározó lépése az „*Ananyev és mások kontra Oroszország*„ ügy¹³⁰ volt, amikor ítéletében az EJEB rögzítette azokat a *szenderdek*et, amely alapján az egy személyre jutó mozgástér jogsértő jellegének kimondása kérdésében döntené lehet. Ennek *három eleme* a saját alvóhely biztosítása, a legalább 3 m² személyes mozgástér/fogvatartott, zárka berendezése mellett is szabad mozgás lehetőségének garantálása. A konjunktív feltételek bármelyikének hiánya esetén vélelmezésre kerül a megalázó bánásmód tilalmának sérelme, míg a 3 m²-t el nem érő személyes mozgástér esetén az extrém túlzásfokúság kimondására kerülhet sor. (Több ítéletben azonban a CPT-által kívánatosnak tartott 4 m²-es személyes mozgástér kerül figyelembe vételre.)

¹²⁵ Releváns döntések még többek között: 2 BvR 566/15 (2016. március 22.-i határozat); 1 BvR 3359/14 (2016. május 20.-i határozat); 1 BvR 1296/15 (2016. július 28.-i határozat); 1 BvR 3403/14 (2016. július 27.-i határozat); 1 BvR 3358/14 (2016. július 28.-i határozat); 1 BvR 1695/15 (2016. július 28.-i határozat); részben érinti a kérdést például az 1 BvR 1403/09 számú 2011. november 7.-i határozat

¹²⁶ „*Der Beschluss des Oberlandesgerichts Stuttgart vom 21. Oktober 2003 - 4 Ws 236-238/2003 - verletzt den Beschwerdeführer in seinem Grundrecht aus Artikel 19 Absatz 4 des Grundgesetzes. Er wird aufgehoben. Die Sache wird an das Oberlandesgericht zur erneuten Entscheidung zurückverwiesen.*” In: BVerfG, Beschluss der 2. Kammer des Zweiten Senats vom 26. Oktober 2005 - 2 BvR 1582/04 -, Rn. 1-14

¹²⁷ „*Zur Begründung führte der Beschwerdeführer aus, er sei seit dem 21. November 2001 in einem mit insgesamt zwei Personen belegten Haftraum mit einer Grundfläche von 7,4 m² und unverkleideter, nicht gesondert entlüfteter Toilette, die sich in unmittelbarer Nähe des Esstisches und der Schlafplätze befinde, werktags täglich 10 und am Wochenende 23 Stunden eingesperrt.*” In: BVerfG, Beschluss der 2. Kammer des Zweiten Senats vom 26. Oktober 2005 - 2 BvR 1582/04 -, Rn. 2.

¹²⁸ „*Allein aus der Bodenfläche eines Haft raums könne nicht auf menschenunwürdige Verhältnisse geschlossen werden.*” In: BVerfG, Beschluss der 3. Kammer des Ersten Senats vom 28. Juli 2016 - 1 BvR 1695/15 -, Rn. 5

¹²⁹ Palló: Egyre jobban éget a seb.... a túlzásfokúság csökkentésének lehetséges útjai. In: Börtönügyi szemle 2015/1 20.o.

¹³⁰ Ananyev and Others v. Russia - 42525/07 and 60800/08 Judgment 10.1.2012 [Section I]

Fontos kiemelni, hogy a többszemélyes elhelyezéssel kapcsolatban a kívánatosnak tartott személyes mozgástér jogsértő jellege tekintetében nem konzekvens az ítélkezési gyakorlat, amennyiben az nem éri el a 3 m²-t. Ahogy arra Juhász Andrea Erika több munkájában is rámutatott, „(E)gyes ügyekben az EJEB úgy foglalt állást, hogy ez a mérték *extrém túlszűfoltás*nak minősül, ezért a túltelítettség ilyen mértéke már önmagában sérti az EJEE 3. cikkét, így nem szükséges valamennyi további inadekvát fogvatartási körülmény valóságtartalmának egyesével történő feltárása.”, míg „(A)z ügyek egy másik csoportjában az EJEB leszögezte, hogy a 3 négyzetméter alatti egy f őre jutó személyes mozgástér már önmagában sértheti az EJEE 3. cikkét, azonban ezen megállapítást követően megvizsgálta a további inadekvát fogvatartási körülményeket is.”¹³¹

A **CPT 2015-ben új sztenderdek**¹³² határozott meg. Eszerint az elfogadható minimális személyes élettér a büntetés-végrehajtási intézményekben a következőképpen alakult:

- 6 m²/fő egyszemélyes cella esetén + szaniter (mellékhelyiség)
- 4 m²/fő többszemélyes cella esetén + teljesen leválasztott szaniter (mellékhelyiség)
- legalább 2 méter távolság a falak között
- legalább 2,5 méter távolság a plafon és a padló között

A sztenderdek változása mellett is az EJEB **2020. január 30.-án kelt ECHR 041(2020)** számú, Franciaországgal szembeni marasztaló döntésének indoklásában a 3 m²/fő minimális személyes élettér hiányára hivatkozott.

A 32 eset, mely nem csak európai (Nîmes, Nizza), hanem tengerentúli francia megyék (például Martinique, Guadeloupe) illetve Francia Polinézia büntetés-végrehajtási intézményeiben elkövetett jogsértésekkel összefüggésben került megvalósításra, együttes elbírálást kapott. Megállapítást nyert, hogy a panasztevők többsége számára biztosított személyes élettér nem érte el a minimális 3 m²-t, és ezt súlyosbította a WC-k privát használatára nem volt lehetőség.

Azok esetében, akik több, mint 3 m²-es személyes területtel rendelkeztek, szintén megállapítást nyert a jogsértés ténye arra való hivatkozással, hogy azok a börtönök, amelyekben tartózkodtak (vagy továbbra is tartózkodnak), általában nem nyújtottak (/nyújtanak) tisztességes fogvatartási körülményeket, illetve nem biztosít elégséges mozgásszabadságot és cellán kívüli tevékenységet¹³³. Figyelemmel arra, hogy az EJEB a problémát rendszerszintűnek érzékelte, javasolta az alperes államnak, hogy fontolja meg a túlszűfoltás megszüntetését, valamint a fogvatartás tárgyi körülményeinek javítását célzó általános intézkedések elfogadását, miközben hatékony megelőző intézkedést vezet be.

¹³¹ Lásd erről részletesebben például Juhász Andrea Erika: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a túlszűfoltással kapcsolatos esetjoga. In: Börtönügyi Szemle 2016/1. 94.o.

¹³² European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT): Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards. Strasbourg, 15 December 2015 CPT/Inf (2015) 44

¹³³ „With regard to the applicants who had more than 3 sq. m of personal space, the Court held that the prisons in which they had been or continued to be held did not, generally speaking, provide decent conditions of detention or sufficient freedom of movement and activities outside the cell.” In: J.M.B. (no. 9671/15) „Others v. France” 30 January 2020. In: ECHR: Detention conditions and treatment of prisoners. Factsheet – Detention conditions and treatment of prisoners. February 2020 (2020.05.01.) p. 7

Online: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Detention_conditions_ENG.pdf

Az általános elvárásokon túl több olyan speciális célcsoport is van a fogvatartottak között, akikkel szemben speciális igények és szükségletek mentén kell eljárni.

Ezek között különösen markánsan jelennek meg a fiatalkorúak. Egy egységes, a fiatalkorúakra irányadó Európai Börtön szabályok létrehozása érdekében hívták életre az ún. Greifswaldi Szabályokat a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak kezelése, illetve a büntetések és intézkedések végrehajtása minimum-szabályainak meghatározása érdekében¹³⁴. („*Basic European Rules for Juvenile Offenders deprived of their Liberty or Subject to Community Sanctions and Measures (“Greifswald Rules”)*”¹³⁵).

A munkára három neves szakembert kértek fel, *Andrea Baechtold* professzort a Berni Egyetemről, *Frieder Düinkel* professzort a Greifswaldi Egyetemről és *Dirk van Zyl Smit* professzort a Nottinghami Egyetemről. A Greifswaldi Szabályok nevet a dokumentum azután a német város után kapta, ahol a felkért szakértők alkotó munkájuk javát végezték, s elfogadták a legfontosabb tételeket.

A Greifswald-i Szabályok számtalan rendelkezést tartalmaznak, melyek közül csupán érintőlegesen emelnék ki néhányat.

Az intézményi struktúrát számos ponton érinti, kihangsúlyozva, hogy az Európai Unión belül az intézmények olyan differenciált rendszere válik kívánatossá, amelyet a mindenkori legkisebb szabadságkorlátozás elve szerint alakítanak ki, és ahol lehetőség nyílik egyéni végrehajtási koncepciók kezelési tervek megvalósítására. Ezen óhaj egyértelműen a nyitott büntetés-végrehajtási formák elsőbbségét juttatja kifejezésre. Az intézményen belül is szükséges egy további belső differenciálás, amelynek eredményeként a fiatalkorút kisebb lakócsoportokon, úgynevezett „*small living units*”-okon belül helyezik el. Az intézményeknek a lakóhely közelében decentralizáltan kell elhelyezkedniük, ezzel lehet ugyanis megkönnyíteni részben a családdal való kapcsolattartást, részben pedig a szociális, kulturális és más közösségi tevékenységekbe való korai bekapcsolódást.

A dokumentum külön foglalkozik az éjszakai elhelyezés kérdésével. A fő forrást az Európai Börtön szabályok rendelkezései adják, azonban e tekintetben is hangsúlyozottan kerül rögzítésre, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőket az éjszaka folyamán elkülönített szobákban kell elhelyezni. Ettől csak abban az esetben lehet eltérni, ha a fogvatartott számára előnyösebb a csoportban való elhelyezés (EPR 18.5).

A cellák alapterülete fontos kérdése az ajánlásnak. Az Európai Börtön szabályok alapján (EPR 18.4) a cellák alapterületének minimumát a fiatalkorúak esetében is törvényben kell meghatározni. Ez azonban korántsem jelenti egy egységes európai mérték meglétét. Az orosz börtönökben 2,5 m², a kelet-európaiakban 3,5 m², míg a nyugat-európaiakban 4,5 m²/ fő/2 ágyas helyiség a gyakorlat. Az Európa Tanács Kínzás Ellenes Bizottsága is eltérő

¹³⁴ Düinkel, Frieder - Andrea Baechtold - Dirk van Zyl Smit: Europäische Mindeststandards und Empfehlungen als Orientierungspunkte für die Gesetzgebung und Praxis – dargestellt am Beispiel der Empfehlungen für inhaftierte Jugendliche und Jugendliche in ambulanten Maßnahmen (die „Greifswald Rules”) In: Goerdeler, Jochen – Philipp Walkenhorst (eds.): Jugendstrafvollzug in Deutschland: neue Gesetze, neue Strukturen, neue Praxis? Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2007. S. 114-140.

¹³⁵ A munka 2006 közepén indult. 2007 márciusában a két fontos szakmai bizottság (Council for Penological Co-operation (PC-CP), European Committee for Crime Problems (CDPC)) elfogadta az alapelveket. 2008. november 5-én pedig CM/ Rec(2008)11 szám alatt megszületett az új ajánlás a büntetések vagy intézkedések hatálya alatt álló fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó Európai Szabályokról. Lásd erről részletesen: Csemáné Váradi Erika: A nemzetközi szabályozás új irányai a fiatalkorúak szabadságelvonása körében. In: Büntetőjogi Kodifikáció 2008/2. 11-21.o.

sz tenderdekkel dolgozik. Míg Kelet-Európában minimálisan 7–8 m² lenne szükséges – a megközelítőleg emberhez méltó körülmények – megteremtéséhez, addig a nyugat-európai börtönök számára a **9–12 m²/fő lenne a minimum**. Ezzel a Bizottság nem hozta könnyű helyzetbe az érintett államokat, hiszen az **ajánlás elfogadásakor az egyébként jól felszerelt német börtönök közül is egyedül a Baden-Württemberg-i volt az, ahol egy fogvatartottra 9 négyzetméter alapterületű magánzárka** jutott.

Az öltözők kapcsán az ajánlás kiemeli a magánviselet lehetőségét, ezzel is elősegítve egy barátságosabb légkör kialakíthatóságát. A magánviseletnek azonban alkalmasnak kell lennie az adott intézmény és tevékenysége jellegéhez.

A táplálkozás körében érdemes kiemelni az **önellátó formák** megteremtésének a fontosságát, azaz hogy egy adott kicsiny lakóközösséghez tartozó fiatalok képesek legyenek saját étkezésük biztosítására (például reggeli, vacsora elkészítése az intézmény által biztosított alapanyag-keretből).

Fontos elemei a szabályoknak az intézményrendszer által biztosított tevékenységek, a külvilággal való kapcsolattartás és a szabadon bocsátásra való felkészítés témakörök.

A rendszer által biztosított tevékenységek körében a következő megállapítások találhatók:

- az oktatási és képzési programok a szabadságuktól megfosztott fiatalok esetén a rendszer kulcsfontosságú részei,
- a fiatalokat arra kell ösztönözni, hogy azokban aktívan részt vegyenek,
- azokat a fiatalokat, akik nem fejezték be az iskolát vagy a szakmai képzést, képessé kell tenni a végzettség megszerzésére, függetlenül a szabadságelvonás formájától; jogerős elítélés esetén erre kötelezhetők is (pl.: iskolakötelezettség),
- az oktatás és a szakma elsajátítása elsőbbséget élvez a munkával és más tevékenységekkel szemben,
- az intézményeknek gondoskodniuk kell az általuk fogvatartott fiatalok igényeinek megfelelő oktatásról, képzésről csakúgy, mint speciális kompetencia-fejlesztő és kezelő programokról (pl.: agresszió-kezelés),
- felkészülés a szabadon bocsátásra és az utógondozás,
- a programokat a fiatalok igényeivel összhangban kell biztosítani, figyelemmel nemükre, korukra, szociális háttérükre, fejlettségük fokára és az elkövetett bűncselekményre.

A *külvilággal való kapcsolattartást* érintően fontos alapelv a lehetőség szerinti sokrétű és legkevésbé korlátozott kapcsolat elve. Ennek megfelelően hetente legalább egy, vagyis havi 4 alkalommal való látogatás biztosítása a megfelelő. A „normális” büntetés-végrehajtás része a gyakori eltávozás (quasi szünidő). Ugyanakkor, ha az eltávozás – pl. előzetes letartóztatás vagy biztonsági okok miatt – nem lehetséges, biztosítani kell a családtagok vagy más, a fiatalok fejlődésére pozitív hatással bíró személyek hosszabb idejű látogatását.

Az alternatívák

A börtönzsúfoltság tehát általános jellegű problémaként jelenik meg a keresztény-zsidó kultúrkör országaiban és negatív hatásaira figyelemmel számtalan javaslat született arra vonatkozóan, hogyan lehet ezt a helyzetet orvosolni. A válaszok egyik iránya a börtönkapacitás növelését célozza. E tekintetben új börtönök építésére kerülhet sor akár a magántőke bevonása mellett is – ahogy arról korábbiakban már szó esett.

E megoldást azonban szakmai szempontból az Unió intézmények nem tartják támogatandónak és alapvetően a börtönökbe való bekerülés csökkentésének lehetőségeit fogalmazzák meg. Ez egyrészt jelentheti a szabadságelvonó szankciók illetőleg korlátozó kényszerintézkedések alkalmazási körülményeinek szigorítását csakúgy mint alternatív megoldások kialakítását illetve a benntöltött idő hosszának lerövidítését.

E tekintetben az Európa Tanács kiemelten utal arra tényre, hogy a tagországokban fogvatartottak körülbelül átlagosan 18%-a droggal kapcsolatos bűncselekményt követett el míg 16%-uk lopásért, 13%-uk pedig rablás miatt került zárt intézetbe és a súlyos testi sértés miatt elítéltek aránya átlagosan 9% körül mozog.

Hasonló arányokkal találkozhatunk a SPACE I¹³⁶ alá bevont országok esetében is; A szabadságuktól megfosztottak 19%-a drogbűncselekménnyel összefüggésben, 16% lopás, 10% rablás, 9% súlyos testi sértés miatt került az intézménybe.

Ez lehetőséget teremtene arra, hogy elsősorban a kisebb súlyú, de ismétlődő bűncselekmények esetében más alternatív jogkövetkezmények kerüljenek alkalmazásra, ezek közül a dokumentumok kiemelik a **közösségi büntetéseket**, bizonyos magatartások esetleges dekriminalizálását csakúgy, mint a speciális programok alkalmazását (pl. agressziókezelő tréningek feltételes elítélés mellett); önmagában a feltételes szabadságvesztés-büntetés is más támogató programokkal együtt lényeges szerepet kaphat.

Az európai intézmények erőteljesen támogatják a diverziós lehetőségeket, különösen, ha azok a resztoratív igazságszolgáltatás elemeivel társulnak; így az adhéziós, a kompenzációs és a mediációs eljárások közül elsősorban utóbbi kettő kaphat kiemelt szerepet míg a mediációs kör- és konferenciamodellek bevonása pedig különösen kedvezően értékelt és támogatott lehetőség.

A büntetés-végrehajtási intézetben belül is kiemelten fontosak lehetnek a reintegrációt illetve a reszocializációt támogató foglalkozások, amelyek segítségével lehetőség nyílna a feltételes szabadlábra helyezés szélesebb körű alkalmazására. Hasonló célokat betöltő jogalternatíva lehet a reintegrációs őrizet is.

A kényszerintézkedések számának csökkentése is lényeges szempont, hiszen a büntetés-végrehajtást illetve fogvatartást célzó intézményekben csaknem 1/5-e kényszerintézkedésekkel összefüggésben még jogerős ítélet nélkül áll intézményi elhelyezés alatt. Ez egy igen jelentős arány úgy, hogy lehetőség lenne például a bűnügyi felügyelet ennél jóval szélesebb körű alkalmazására.

Zárógondolatok

Mind az uniós statisztikai adatok, mind a CPT honlapján¹³⁷ elérhető jelentések azt mutatják, hogy az **Unió elvárásoknak való megfelelés, beleértve a börtönök túlterheltségét is, nem egyedi probléma.**

¹³⁶ SPACE I (Statistiques Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe) Az Európa Tanács éves börtönügyi statisztikája. (2020.05.01.) Online: <http://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/>

¹³⁷ HUDOC CPT (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading treatment or Punishment): CPT Document Data (2020.05.01.) Online: <https://hudoc.cpt.coe.int/eng#%7B%22sort%22:%7B%22CPTDocumentDate%20Descending,CPTDocumentID%20Ascending,CPTSectionNumber%20Ascending%22%7D%7D>

„... *permanens feszültségforrás az európai államok, de legalábbis a volt szocialista államok tekintetében. Szemléletesen támasztja ezt alá az a tény, hogy a túlsúlyosság miatti elmarasztalások az EJEB részéről kizárólag szinte csak ezeket az országokat sújtották.*”¹³⁸

A helyzet ilyenén alakulása mögött számos jelenség áll, a szabadságvesztés szerepváltásától a büntetés-kiszabási gyakorlat alakulásán keresztül a fogvatartottak emberi jogainak markáns és bővülő értelmezéséig.

A fogvatartotti statisztikák áttekintéséből az látható, hogy az EU-n belül a fogvatartotti létszám változik, és egy emelkedési periódust követően egy csekély csökkenést mutat. A büntetés-kiszabási gyakorlat csak egy szegmense a szabadságvesztés-büntetés, amely befolyásolja a fogvatartottak aktuális számát. A szám növekedése mögött ugyanis csak részben áll az adott időpontban jellemző büntetés-kiszabási gyakorlat (azaz, hogy milyen gyakran alkalmazzák ezt a jogkövetkezményt); de legalább ennyire fontos a kiszabásra kerülő büntetések hossza illetve az abból való feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kérdése is. Találhatunk arra is példát, hogy bár az adott országban már csökken a szabadságvesztés-büntetések kiszabásának száma, azonban a korábbi hosszú tartamú ítéletei miatt még mindig folyamatosan nőhet a börtönnépesség.

A *represszív kriminálpolitika* az Unión belül is jelen van; bár annak a konkrét büntetőjogi-szabályozásban való térnyerése igen eltérő és *európai viszonylatban összességében is jelentősen elmarad* a klasszikus modellként szolgáló USA-tól. Az európai társadalmakban lezajlott folyamatok egy, az állampolgárok bizonytalanság-érzetének és rend utáni vágyának erőteljesebb megjelenését hozták, amely részben a bűnözés növekvő adataival részben az állami intézményekkel szembeni bizalomvesztéssel hozható összefüggésbe, és amely helyzetet igen jelentősen befolyásolt az információs társadalom sajátosságainak erőteljes negatív hatása.

A bűnözéstől való félelmet nemcsak a tényleges statisztikai adatok által alátámasztott közbiztonsági jellemzők fokozhatták; a média 4. hatalmi ággá válása egyértelműen torzító hatással bírt a bűnügyi helyzet érzékelésére. Ezt az 5. hatalmi ággént aposztrofált internet a mindennapi élet területén való térnyerése pedig tovább erodálta a még meglévő kapaszkodóul szolgáló érték és normarendet. ***Ennek egyenes következményeként volt tetten érhető a bűnözéstől való védelem iránti igény, amelyet az állampolgárok az állam felé megfogalmaztak s amelyet az nem tudott és nem is akart föl vállalni.***

Jelentősen befolyásolta a kriminálpolitika irányváltozását a *közbiztonság kérdésének politikai színtérre kerülése*, különösen a potenciális szavazók feltételezett igényének való megfelelés szándékával összefüggésben. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a sokszor indoklasként meghatározott „a társadalom érzületéhez” illeszkedni kívánó jogszabály-változások nem szükségképpen igazolhatóak. Ha egy kutatásban konkrét kérdés hangzik el például arra vonatkozóan, hogy a bűnözéssel szembeni fellépésnek adott élettörténetű elkövető vagy elkövetői csoport esetén mi lenne a leghatékonyabb módja, akkor ezek között a válaszok között a szigorú büntetés nem jelenik meg, sokkal inkább a büntető jogon kívüli eszközök jutnak szerephez¹³⁹. Ugyanakkor a nemzetközi tapasztalatok szerint ugyanis szoros kapcsolat van egy

¹³⁸ Pallo József: Egyre jobban éget a seb... a túlsúlyosság csökkentésének lehetséges útjai. In: Börtönügyi szemle 2015/1 19.o.

¹³⁹ A 2000. évi UNICRI-felmérésben azt kérdezték, hogy mi lenne a leghatékonyabb módja a fiatalkori bűnözés csökkentésének. A vizsgálati személyeknek hét lehetséges válasz közül hármat kellett kiválasztaniuk. A válaszadók többsége (72%) aláhúzta az otthoni nevelés, fele (51%) pedig az iskolai fegyelem fontosságát. Minden harmadik személy (34%) úgy gondolta, hogy a fiatalok bűnözését a szegénység csökkentésével lehetne megállítani. Ismerteti: Kerezsi Klára: Kriminálpolitika egykor és ma. In: Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica. 2018/(81) 549.o.

ország ítélkezési gyakorlata és a közvélemény szigorú büntetésekkel kapcsolatos attitűdje között: amelyik országban keményebb a büntetőpolitika, ott a közvélemény is a szigorúbb büntetéseket pártolja.¹⁴⁰

Mindezek a folyamatok részben egy szigorodó büntetőpolitikát, illetve - akár annak nevesítésétől függetlenül is - egyre több olyan eszköz igénybevételét jelentették, amelynek elemei egyértelműen ebben az irányzati körbe tartoznak. Másrészt megfigyelhető volt az is, hogy az állampolgárok folyamatosan lemondtak korábban kivívott állampolgári jogaikról, szabadságukról, privát szférájukról annak reményében, hogy ezáltal biztonságuk garantálásra kerül. Ebben a folyamatban egyre nagyobb szerephez jut a privát biztonsági piac is, amely tény újabb számos kérdést és kételyt vethet föl.

A folyamatok hatása lecsapódott a büntetőjogi szabályozásában, illetőleg az országok büntetés-kiszabási gyakorlatában s ennyiben ez is általános folyamatként ragadható meg. A **punitív megközelítés** jól tetten érhető például a szabadságvesztés alkalmazási gyakoriságának emelkedésében, megnövekedett tartamában, egyes büntetőjogi alaptilalmak átléphetővé válásában (kétszeres elítélés tilalma - nem érvényesül egyes szexuális bűncselekmények elkövetőire (USA); megszégyenítő szankciók tilalma (USA); ú.n. „csizmatáborok” működtetése).¹⁴¹

A *szabadságvesztés-büntetés funkciója* is megváltozott. A korábbi reintegrációs, reszocializációs cél mellett illetve helyett megjelent vagy túlsúlyba került az izoláción keresztül megvalósulni látszó közérdek-védelem és megelőzési gondolat.

Míg tehát egyik oldalról **a bűnelkövetővel illetve a bűnözéssel szembeni attitűd negatív irányú változása** (és ennek hozadékaként a büntetett előéletű személyek jogai háttérbe szorultak (pl. nyilvántartási rendszerek)) jelei mutatkoznak, addig az ezen célok elérését leginkább biztosítani hivatott **szabadságelvonó jogkövetkezmények alkalmazása erőteljes emberi jogi garanciák deklarálása** mentén történik.

Ez az **erős garanciális megközelítésmód** nem csak a nemzetközi vagy EU-s dokumentumok folyamatosan bővülő körével igazolható (pl. Greifswaldi szabályok¹⁴²), hanem az uniós intézmények által meghatározott, egyre szélesebb körű elvárási rendszerrel illetve a nemzetközi dokumentumokban rögzített kötelezettségek folyamatosan bővülő tartalmi értelmezésével¹⁴³.

---

¹⁴⁰ Kerecsi Klára

¹⁴¹ Lévay Miklós: A „punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változatai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban. In: Borbíró Andrea - Inzelt Éva - Kerecsi Klára - Lévay Miklós - Podoletz Léna (szerk.): A büntetőhatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 320-321.o.

¹⁴² Lásd erről részletesen: Csemáné Váradi Erika: A nemzetközi szabályozás új irányai a fiatakorúak szabadságelvonása körében. In: Büntetőjogi Kodifikáció 2008/2. 11-21.o.

¹⁴³ Hasonlóan sokrétű például a tisztességes eljárás tartalmának megítélése. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint az eljárás akkor is lehet tisztességes, ha nem minden részgarancia áll teljes mértékben rendelkezésre, míg előfordulhat, hogy minden garanciát betart az eljáró fórum, az eljárás mégsem tekinthető összességét tekintve fairnek. A tisztességes eljárás ugyanis – tágabb értelemben – egyrészt a bírósággal és bíróval szembeni követelményekből áll (törvény által felállított független, pártatlan bíróság) a nyilvános tárgyalás jogából, az ésszerű időn belüli döntésből és a szűkebb értelemben vett tisztességes eljárásból (fairness). Ez utóbbiba pedig az Egyezmény 6. cikk 3. bekezdése szerinti implicit jogok egy része (másik részük természetesen, mivel természetük „rejtett”, így a tágabb értelemben vett tisztességes eljárás elemei), illetve az ártatlanság védelme is beletartozik. Lásd erről: Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jog-dogmatikai értekezés. (Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007) című könyvét ismerteti Sándor István Zoltán: Emberi jog és büntetőjog In: MJSZ 2009/(4) 1. 165., 171.o.

Ez pedig a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának kérdését is egyre inkább a fókuszba emelte. Az adatok értékelésével összefüggésben lényeges azt is szem előtt tartani, hogy *az EU-s börtönnépesség körülbelül negyede nem jogerős büntetését töltő személy* (pl. letartóztatott) másrészt, hogy *a fogvatartottak körülbelül negyede 1 és 3 év közötti, míg körülbelül 16%-a 1 évnél rövidebb tartamú szabadságvesztés büntetését tölti.*

Az adatok azt mutatják, hogy a volt Szovjetunió utódállamaiban a legmagasabb, de a korábbi szocialista országokban is, például Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Magyarország, a nyugat-európai országokhoz viszonyítva magasabb a börtönnépesség aránya, ugyanakkor viszont a *„szabadságelvonással járó szankciókkal érintettek száma Európában ma már meghaladja a börtönbüntetést töltők számát”*.¹⁴⁴

A marasztaló bírósági határozatok fényében érdekes kérdés, hogy ennek van-e, lehet-e valamilyen közös gyökere a *volt szocialista országok* esetén? Tény, hogy a régió szinte minden államában rendkívül magas a börtönnépesség rátája, ami meghaladja az EU-s átlagot. Ennek közös magyarázatát adhatja, hogy ezen országok a felfüggesztett szabadságvesztést, gyakran mint a végrehajtandó szabadságvesztés alternatíváját határozzák meg, s ezen büntetésnem mellett az egyéb jogkövetkezményeknek (pl.: a pénzbüntetésnek vagy a különböző közösségi szankcióknak, resztoratív jellegű intézkedéseknek) háttérszerepe van csupán. Ez a lényeges eltérés a szakemberek szerint a politikai, gazdasági és társadalmi transzformációval együttjáró gyors bűnözésnövekedés eredménye lehet. Ugyanakkor ez a tény önmagában nem magyarázhatja a nyugat európai jellemzőktől való eltérést. Ebben a szakmai ideológiák átöröklődésének illetve a korábbi, kimondottan szigorúnak tekinthető bűnözéskontroll-politikának az elemei kaphatnak kiemeltebb szerepet¹⁴⁵, valamint az a tény, hogy *„az egyenlőtlenség minél nagyobb foka jellemez egy társadalmat, annál erősebbek punitivitási mutatói”*.¹⁴⁶

A szakemberek érdeklődésének középpontjában áll az is, hogy a kelet-közép-európai országok magasabb börtönpopulációja mögött álló szigorúbbnak tűnő, de legalábbis eltérő súlypontú büntetés kiszabási gyakorlat mennyiben bírja a közvélemény támogatását, illetve büntetés kiszabással kapcsolatos attitűdje mennyiben befolyásolhatja ezt a ténytet? A büntetőigény megjelenésében mennyire lehet szerepe az említett régió országaiban lejátszódó rendszerváltás időszakában megélt sokkhatásnak, illetve annak, hogy a társadalom jelentős részét sújtó, addig nem tapasztalt negatív jelenségek (pl. a munkanélküliség, instabil munka- és életkörülmények) mellett (illetve ezekkel szemben) jelen volt a szabályokat be nem tartó vagy rugalmasan kezelő kevesek látványos meggazdagodása, a rendőrség és igazságszolgáltatás hatástalan működése (az erkölcsileg és/vagy jogilag megkérdőjelezhető privatizációs szerződések, „olajszökítés”, elcsalt állami támogatások, „becsődöltetett” vállalkozások), és a totális csalódottságot követő nagyfokú bizalmatlanság?

Ugyanakkor a *börtönpopuláció hazai létszámnövekedése* mögött ennél konkrétabb folyamatok is állhatnak. E szempontból különösen fontos Tóth Mihály munkája, aki arra a megállapításra

---

¹⁴⁴ Lévay Miklós: Az európai börtönnépességről és a szabadságelvonással nem járó szankciók hatálya alatt álló elítéltekről az Európa Tanács SPACE projektje alapján, Miskolci Jogi Szemle, 2019/(14)2. 2-es kötet, 119 o.

¹⁴⁵ Ennek a lengyel példán keresztüli részletes levezetését mutatja be Krajewsky Krzysztof tanulmánya „Büntetés kiszabás Lengyelországban: kudarcba fulladt próbálkozások a punitivitás csökkentésére”, melyet Lévay Miklós ismertet. In: Acta Universitatis Szegediensis Acta juridica et politica, 2018/81 602-604. o.

¹⁴⁶ Borbíró Andrea: i.m. 80.o.

jutott, hogy önmagában a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt növekvő aránya nem magyarázhatja a börtönnéesség növekedését. „*Mindez arra enged következtetni, hogy a szabadságvesztéssel sújtott személyek létszámának növekedése nem a bíróságok által nagyobb számban alkalmazott szabadságelvonással, hanem annak növekvő mértékével (a fogolyként töltött idő hosszának növekedésével) lehet összefüggésben.*”¹⁴⁷

A többször hangoztatott érveléssel, a feltételes szabadságra bocsátásból kizártak aránynövekedésével nem tűnik igazolhatónak a börtönnéesség alakulására való kihatása. Álláspontja szerint a 2010-es évek elején kialakulóban lévő ítélkezési gyakorlat (a középértékű büntetés-kiszabással összefüggésben) komoly hatással volt a 2010-es években tapasztalható európai összehasonlításban is magas börtönpopulációra s jóval csekélyebb mértékben egyéb olyan tényezőkkel, mint például az erőszakos visszaesőkkel szembeni szigorúbb szabályozással.¹⁴⁸

De a hazai gyakorlat más aspektusa is meghatározó lehet: noha Magyarország a 100.000 lakosra jutó fogvatartotti arány alapján nem sorolható az élmezőnyben álló országok közé, azonban a börtönkapacitásra figyelemmel számított börtönzsúfoltság tekintetében az elmúlt időszak a szabadságelvonó szankciók alkalmazásával kapcsolatos pozitív változásai ellenére is élen áll. Ebben komoly szerepe lehet annak a körülménynek, hogy például az 1 és 3 év közötti időtartamú szabadságvesztést töltők aránya az európai átlagadathoz viszonyítva 34%, de a 3 és 5 év közötti illetve az 5 és 10 év közötti szabadságvesztést töltők esetében is magasabb (utóbbi esetén az európai átlag 17%, míg nálunk 25,6%)¹⁴⁹.

Mindez lehetőséget adna arra, hogy **nagyobb arányban kerüljenek alkalmazásra alternatív szankciók, vagy az elterelést illetve a resztoratív célt szolgáló egyéb jogintézmények.** Azon országokban, ahol több évtizedes gyakorlata van például a különböző diverziós lehetőségeknek, legyen az mediáció, bíróságon kívüli kiegyezés¹⁵⁰, vagy épp tettes-áldozat-egyezség¹⁵¹, már régóta ismert tény: ezek sokkal inkább szolgálják a **visszaesés elkerülését, s egyben a sértett lelki gyógyulását**, mint más, a büntetőjog által adható válaszok¹⁵². Így például Ausztriában, a bíróságon kívüli kiegyezés 1989-es bevezetését követően már a 90's évek második felére igaz volt, hogy a fiatalokú elkövetőkkel szemben indított büntetőeljárások mintegy kétharmada informális úton, eltereléssel fejeződött be¹⁵³. A konfliktusfeloldó jellegű bűncselekményt (például testi sértést stb.) megvalósító fiatalokúakkal szemben az akkor indult eljárások 87,6%-a, felnőttkorúak esetén 71,7%-a ért véget bíróságon kívüli jóvátétellel. Az utánkövetéses vizsgálatok¹⁵⁴ egyértelműen bizonyították, hogy hosszútávú hatását tekintve mindkét fél esetén

¹⁴⁷ Tóth Mihály: A hazai börtönnéesség újabb kori alakulásának lehetséges okai és valószínű távlati. In: Büntetőjogi szemle, 2018/2, 108.o.

¹⁴⁸ Tóth Mihály: i.m. 114.o.

¹⁴⁹ Lévay Miklós: Az európai börtönnéességről és a szabadságelvonással nem járó szankciók hatálya alatt álló elítéltekről az Európa Tanács SPACE projektje alapján. In: Miskolci Jogi Szemle 2019/(14)2 Második kötet, 111 o.

¹⁵⁰ „Außergerichtlicher Tatausgleich” (ATA) – Ausztriában működő, mediációs karakterű tárgyaláson kívüli jóvátételi forma, mely 1989-től képezi részét a fiatalokúak büntetőjogának (1985-től folytak pilot projektek ezzel kapcsolatban)

¹⁵¹ „Täter-Opfer-Ausgleich” (TOA) – Németországban ismert, a mediáció elemeket tartalmazó eljárás, mely először 1990-ben jelent meg a fiatalokúak büntető-igazságszolgáltatásában korábbi modellkísérleteket követően

¹⁵² Lásd erről például: Csemáné Váradi Erika: A megértéstől a megbocsátásig. In: Szabó Miklós (szerk.): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai. Tomus 15/1. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014. 67-90.o.

¹⁵³ Csemáné Váradi Erika: Alternatív szankciók és elterelési lehetőségek Ausztriában. In: Büntetőjogi Kodifikáció, hvgorac, Budapest, 2002/2. 9-16.o.

¹⁵⁴ Így például az 1996-ban, a Linzi Mediációs Szolgáltatónál bíróságon kívüli kiegyezésbe vont elkövetőket és sértetteket vizsgáló, két évet felölelő utánkövetéses felmérés. A kutatást és eredményeit ismerteti Josef Lins, a

többről volt szó, mint egy büntetőjogi jogintézmény alkalmazásáról. A bíróságon kívüli kiegyezéssel érintettek (terhelt, sértett) 75%-a (!) teljes mértékben elégedett volt az eljárással¹⁵⁵, s csupán 5%-uk volt elégedetlen¹⁵⁶. De hasonló pozitív eredménnyel zárultak a visszaesést nyomon követő vizsgálatok¹⁵⁷ is: a konfliktuskezelési technikákat alkalmazó eljárásokban terheltként szereplő felnőttek illetve fiatalok az egyéb, formális szankciókra ítélt társaikhoz képest a visszaesési arányt tekintve igen kedvező adatokkal szerepeltek. Míg például a bíróság által legyenyhébbként alkalmazható pénzbüntetés esetén is az elítélt könnyű testi sértést elkövetők közül a büntetlen előéletűeknél 22%, a büntetett előéletűeknél 47% a visszaesési arány, addig ugyanez a bíróságon kívüli kiegyezés esetén 10 illetve 30%! Ezek az eredmények akár az elkövetői, akár a sértetti oldalt tekintve akkor is meggyőzőek – s a formális eljárásokban mértékhez képest sokkal jobbak –, ha sajnos nem minden elkövető vagy sértett esetén ilyen pozitív a változás.

A *kettős nyomtávú büntetőpolitika* arányos büntetést kíván alkalmazni a személy elleni, súlyos, erőszakos cselekményt elkövetőkkel illetve a karrierbűnözőkkel szemben, ugyanakkor az elsőbűntényesek, a kisebb súlyú, társadalomra veszélyességű jogsértők esetén jelentős szerepe van az elterelésnek. Ez komplex kérdés, amelyben az emberi jogi – különösen áldozatfókuszú- aspektusok ugyanúgy szerephez jutnak, mind a gazdaságossági, hatékonysági kérdések.

A szakirodalom egységes a tekintetben, hogy a szabadságelvonó szankció léte nem kérdőjelezhető meg; alkalmazása az eset egyéb elemei függvényében jogszerű és arányos, mely nem csak a társadalom, de esetenként az elkövető érdekét is szolgálja.

Ugyanakkor emellett is igaz annak egy másik oldala. A *szabadságelvonás negatív hatásairól* számtalan hazai¹⁵⁸ és nemzetközi kutatás¹⁵⁹ szól, melyeket a *börtönzsúfoltság közvetlenül és közvetett módon is felerősít*. A börtönök túlsúfoltságának további következményeit az Unió elemzések¹⁶⁰ is nevesítik: a fogvatartottak rövidebb pihenési ideje, csökkent egészségügyi és mentális egészségügyi ellátáshoz való hozzáférésük, a romló személyzeti morál (a leterheltséggel és a növekvő kiégéssel összefüggésben), megnövekedett karbantartási költségek, csökkent intézménybiztonság és fokozódó fegyelmezési problémák, valamint például a fogvatartottak kevesebb lehetősége a szakmatanulásra vagy iskolába-járásra.

Ezzel összefüggésben külön is kiemelendő a legveszélyesebb és hatásában a társadalomra is leginkább megterhelő változást előidéző következmény: az agresszió jelenléte és növekvő foka. Az agresszió, az erőszak egyes elkövetői-elítélte csoportokat önmagában is jobban jellemez,

---

Johannes Kepler Universität Linz Szociológiai Intézetének professzora. In: Lins J.: Out of Court Offence Compensation with Juvenile Offenders. University of Linz, Linz, 1998.

¹⁵⁵ Az adatot az elkövetők 82%-os, míg a sértettek 65%-os pozitív válasza adta ki.

¹⁵⁶ Lásd: Csemáné Várad Erika-Németh Zoltán: A gyermek részvétele a (közvetítői) mediációs eljárásban különös tekintettel a polgári és büntető eljárásra. In: Fontes Iuris 2020/1. 8-19.o.

¹⁵⁷ Lásd ezekről részletesebben például: (Csemáné) Várad Erika: A fiatalokorra vonatkozó büntetőjogi szabályozás alaptételei Ausztriában. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica; Tomus VIII. Fasciculus 1-6., Miskolc, 1993. 155-170.o.; A diverzió jogintézménye és gyakorlata a fiatalokkal szembeni büntetőeljárásban Németországban. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tomus IX. Fasciculus 1-13., Miskolc, 1994. 207-234.o.

¹⁵⁸ Fliegau Gergely: Pszichológiai megfontolások a fiatalokorra zárt intézményi elhelyezésével kapcsolatban. In: Hazai Vera-Hatvani Erzsébet-Virág Tünde (szerk.): Lépés-Váltás. Fiatalok bűnelkövetők reintegrációjának programja. FICE_EMMI, Budapest, 2013. 21-27.o.

¹⁵⁹ Vig Dávid: Korlátlan fájdalom? A bebörtönzés kirekesztő hatásai a semlegesítésben és azon túl. PhD-értekezés. ELTE, Budapest, 2014.

¹⁶⁰ Criminal Justice. Prison overcrowding. (2020.05.01.) In: <http://criminal-justice.iresearchnet.com/forensic-psychology/prison-overcrowding/>

függetlenül a szabadságelvonás végrehajtási formájától¹⁶¹. Ugyanakkor a túlsúfoltság, a nyíltan megjelenő vagy lappangó ellentétek, az egyre gyakoribb konfliktusok ezzel összefüggésben tovább fokozzák a problémát.

Különösen fiatalkorúaknál illetve az erőszakot, mint konfliktuskezelési eszközt elfogadó és alkalmazó elkövetői körnél magas - és folyamatos - a verbális és fizikai (esetenként szexuális) erőszak alkalmazása. Sajnos, nemzetközi szinten sem csekély azon esetek száma sem, amikor a fogvatartottak olyan súlyos cselekményeket követnek el társuk sérelmére, melynek eredményeként az életét veszti. Ezen esetek hatására megsokasodnak az állam felelősségét firtató kérdések és eljárások – mint történt ez Németországban¹⁶² is. 2006. november 12-én a nordrhein-westfáliai Siegburgban található fiatalkorúak börtönében a 20 éves Hermann H-t három fiatal (17, 19, 20 éves) társa bestiálisan megkínozta és megölte. A *csaknem két órán át tartó* cselekmények embertelenségét jól jelzi, hogy a fiúk többek között arra kényszerítették Hermannnt, hogy a WC-kefe tartójában található folyadékot – amelybe előzetesen vizeletüket ürítették és abba bele is köptek –, igya meg.

A szakma és a társadalom egyaránt megdöbben, s komoly vizsgálat indult, mely a börtönmindennapok teljes szakmai áttekintését hozta magával, az elhelyezéstől a cellák berendezésén át a bent elérhető szolgáltatásokig. A történetekkel összefüggésben pedig rögzítésre került a büntetőhatalmát gyakorló állam felelőssége a szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek testi-szellemi-lelki épségének garantálásával összefüggésben.

„A büntetésnek jobb emberré kell tennie az egyént, nem csak pillanatnyilag, hanem az egész életében.”¹⁶³ **A büntetés valódi hatékonyságát, és a társadalom felé történő pozitív elmozdulást** ennek segítségével lehet elérni.

Szabadságelvonó szankciók alkalmazása esetén ennek **szerepe még fokozottabb**; agresszió-kezelő tréningek¹⁶⁴, a másokkal együtt való létezést, a másokért való felelősségvállalást, a csapatban való munkálkodást, illetve ezen képességek kialakulását, megerősödését segíthetik a csapatsportok, az iskoláztatás, szakmatanulás, a munkaerőpiaci kompetenciák kialakítása – mind olyan lehetőség, mely segít abban, hogy az anyagilag nem kis terhet jelentő szabadságelvonó szankciók alkalmazása a társadalom számára is többet biztosítson az izolációnál vagy az ideiglenes semlegesítésnél¹⁶⁵.

A kriminológia kiváló hazai képviselői, széleskörű tapasztalataik, gazdag kutatási eredményeik mind ezek fontosságát erősítik meg, s adnak tanácsot, javaslatot a változtatáshoz. Azok a kiemelkedően sikeres programok, melyek többek között a szabadságvesztésre ítélték társadalomba való visszavezetését, ennek előkészítését vállalták fel – a munkahely feltárásától

¹⁶¹ Mind fiatalkorúak börtönében, mind javítóintézetben komoly problémát jelent kezelése. Csemáné Váradi Erika: Gondolatok a fiatalkori erőszak körül – rácsokon innen és túl. In: Hazai Vera-Hatvani Erzsébet-Virág Tünde (szerk.): Lépés-Váltás. Fiatalkorú bűnelkövetők reintegrációjának programja. FICE_EMMI, Budapest, 2013. 9-20

¹⁶² Henning, Dietmar: Drei Jugendliche quälen und foltern Mithäftling zu Tode. 24 November 2006. Az esetet ismerteti: Csemáné Váradi Erika: A nemzetközi szabályozás új útjai a fiatalkorúak szabadságelvonása körében. In: Büntetőjogi Kodifikáció 2008/2 12.o.

¹⁶³ „Sentencing must empower the individual to do this, not momentarily, but for life.” In: European Prison Observatory: Manifesto for a New Penal Culture. EPO, Rome, April 2016. p. 7

¹⁶⁴ Lásd erről például: Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései, különös tekintettel a serdülőkor pszichés sajátosságaira. In: Bragyova András (szerk.): Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Gazdász Elasztik Kft., Miskolc, 2013. 5-42.o.

¹⁶⁵ S egyben megszakítsa azt a generációkon átívelő bűnözői attitűdöt, melynek fontosságára Gönczöl Katalin már évtizedekkel ezelőtt rávilágított: Gönczöl Katalin: A bűnelkövetés társadalmi reprodukciójának tényezői a családban. In: Magyar Jog 1986/6 501-5017.

az utógondozásig – pedig igen jó alapot adhatnak a továbblépésre. Van mihez nyúlni; mind hazai, mind nemzetközi szinten széles ez a szakmai muníció.

A szabadságelvonó szankciók végrehajtása egyebekben is számos szakmai kihívást rejt. A visszaesés rizikójának csökkentése még a legfogékonyabb fiatalok csoportján is komplex probléma. Olasz kutatások például a visszaesők közt végzett vizsgálat¹⁶⁶ körébe 103 büntetőeljárás alatt álló fiatalot vontak be. A bűnismétlés rizikóját jelző skála (RRS - Re-Offending Risk Scale) értékeit is figyelembe vették. (Ennek alapját többek közt az elkövetett cselekmények száma, típusa, az első elkövetés ideje (életkor), a támogató környezet mutatói adják meg.) A fiatalok 54%-a magas, 25%-a közepes, 21%-a pedig alacsony visszaesési rizikóval bírt. Az egy évvel később végzett felmérés az előrejelzéseket beigazolta: csupán egy év telt el, de a magas rizikófaktorú csoport tagjainak 31%-a ellen már újabb eljárás folyt. Az ebben a körben végzett pszichológiai felmérések pedig azt jelezték, hogy az *ide sorolt fiatalok 91,2%-a a klinikai skála alapján pszichológiai problémával küszködött!* De egyéb akadályok is lehetnek. Nehézséget jelenthet ugyanis önmagában már a büntetőeljárás során elhangzottak megértése. Nemzetközi kutatások a nyelvi kompetenciák hiányának igen magas arányát (pl.: Hollandia 90%, Anglia 73,3%) jelezték fiatalok körében. Ez sokszor egyszavas válaszokban, hallgatásban ölt testet, a felelősség elkerülésének, az együttműködés elutasításának látszatát keltve. Ez a „láthatatlan fogyatékoság” már olyan, a Gyermek Jogairól szóló New Yorki Egyezményben is rögzített elveket sérthet, mint például a fair eljárás joga¹⁶⁷.

A Büntető törvénykönyvben deklarált célgondolat megvalósulása, az annak valódi tartalmi elemeihez való szigorú ragaszkodás nem csak a szankciós palettán lehetőségként már most is rendelkezésre álló jogkövetkezmények szélesebb körű alkalmazását, s ezen keresztül a börtönnépesség további csökkenését válthatja ki, de biztosítja a büntetőjogot mindenkor is jellemző garanciális szempontok érvényesülését csakúgy, mint az elkövető reintegrációját és a társadalom védelmét.

„A börtön az embert így megtöri lelkileg. Testileg is, lelkileg is. Olyan lesz az ember, mint egy élő halott. Hogy él az ember, de mégsem. Olyan ideges lesz az ember itt benn ....”
„Szóval ilyen ... eltorzult a személyiségem végül is. Ez nagyon egyszerű. A személyiségtorzulás. Ezzel nem foglalkozik senki. Meg fog változni, csak egy idegponcs fog kimenni a börtönből, akivel végképp nem fognak tudni mit kezdeni. Ezért félek magamtól. Mert még tudom is magam kontrollálni, érted, mert kell. Mert tudom azt, hogy az ajtó előtt ott áll egy őr. Egy rendőr. De kint nem lesz rendőr az ajtó előtt. És ez öt év, öt év lesz az agyamban, öt év semmittevés, öt év ideg.”
részletek fiatalok, fiatal felnőtt elítéltekkel készült mélyinterjúkból¹⁶⁸

¹⁶⁶ Alfio Maggolini kutatását (A. Maggolini -A. Ciceri-C. Pisa, S. Belli, Disturbi psicopatologici negli adolescenti sottoposti a procedimenti penali. Mental Health problems in young offenders. Research carried out by Minotauro for the Juvenile Justice Centre of Region Lombardia, in collaboration with Juvenile Justice Services of Milan, with funds of Region Lombardia.) ismerteti: Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései, különös tekintettel a serdülőkor pszichés sajátosságaira. In: Bragyova András (szerk.): Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Gazdász Elasztik Kft., Miskolc, 2013. 41.o.

¹⁶⁷ A problémát elemzi: Csemáné Váradi Erika: XXI. századi kihívások, XX. századi válaszok? Interdiszciplináris gondolatok a „más elbánás” elve apropóján. In: Bárd Petra-Borbíró Andrea-Gönczöl Katalin (szerk.): Léway Miklós professzor úr 65. születésnapjára. Ünnepi kötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019.

¹⁶⁸ részletek elítélte interjúkból In: Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. PhD-értekezés. ELTE TáTK, Budapest, 2012. 143., 145.o.